

Jugoslavija i „nova evropska arhitektura“

Dr *PREDRAG SIMIĆ*

Savremene promene u Evropi, nesumnjivo, doprinele su kraju hladnog rata i trke u naoružavanju, ali je, istovremeno, njima okončan i jedan sistem međunarodnih odnosa koji je, uprkos mnogobrojnim nedostacima, omogućio najduži period mira i stabilnosti u novijoj evropskoj istoriji. Njihova brzina i asimetričnost (integracija na zapadu i dezintegracija na istoku kontinenta) otvorile su više dilema, a među njima i o tome da li Evropa odista prestaje biti bipolarna, ili se radi samo o intermecu, u kojem će staru podelu Istok–Zapad zameniti podela između „centra“ i „periferije“, odnosno između razvijenog i čvrsto integrisanog zapada i nerazvijenog i nestabilnog istoka kontinenta.

Koincidencija, ali i međusobna uslovljenost tih promena i duboke ekonomske, socijalne i političke krize u Jugoslaviji učinili su da se značajno izmeni njen posleratni geopolitički položaj u Evropi, s neposrednim konsekvencama po njenu bezbednost, interese i moguće opcije budućeg razvoja. Višeznačnost tih promena ogleda se u činjenici da one ozbiljno utiču kako na međunarodni položaj i spoljnu politiku zemlje (globalni, regionalni i bilateralni nivo), tako i na njen unutrašnji razvoj. To naročito potvrđuje činjenica da su brojna, ranije isključivo unutrašnjo-politička pitanja manje–više internacionalizovana (Kosovo, Knin, odnosi između Slovenije, Hrvatske i Srbije, uloga JNA itd.), pa se Jugoslavija sada smatra jednim od potencijalno najopasnijih kriznih žarišta u Evropi. Na osnovu takve procene, otvorena je debata ne samo o politici koju bi trebalo voditi prema njoj (kako među vodećim faktorima međunarodnih odnosa u Evropi, tako i među njenim susedima) već i o samoj budućnosti Jugoslavije i potrebi očuvanja njenog teritorijalnog integriteta.

EVROPA U PREKRETNICI

Evropski kontinent, već četiri decenije podeljen na dva međusobno oprečna politička, ekonomska i socijalna sistema, zahvaćen je poslednjih godina snažnim talasom promena, koje su značajno izmenile njegovu geopolitičku konfiguraciju i otvorile proces duboke i dalekosežne evolucije, koja neposredno utiče na položaj i interese svih činilaca međunarodnih odnosa u Evropi. Savremene promene u Evropi, nesumnjivo,

doprinele su kraju hladnog rata i trke u naoružavanju, ali je, istovremeno, njima okončan i jedan sistem međunarodnih odnosa, koji je, uprkos svojim mnogobrojnim nedostacima, omogućio najduži period mira i stabilnosti u novijoj evropskoj istoriji. Njihova brzina i asimetričnost (integracija na zapadu i dezintegracija na istoku kontinenta) otvorile su više dilema, a među njima i o tome da li Evropa odista prestaje biti bipolarna ili se radi samo o intermecu, u kojem će staru podelu Istok – Zapad zameniti podela između „centra“ i „periferije“, odnosno između razvijenog i čvrsto integrisanog zapada i nerazvijenog i nestabilnog istoka kontinenta. Da li su tekući evropski procesi nepovratni ili bi i dalje valjalo računati na mogućnost povratka na ranije hladnoratovske podele pod uticajem brojnih činilaca zavisi, pre svega, od karaktera daljeg razvoja u Sovjetskom Savezu, Jugoslaviji i drugim zemljama Srednje i Istočne Evrope. Stoga brojni analitičari evropskih zbivanja sve češće prvobitnu sintagmu o prerastanju „bipolarne“ u „kontinentalnu Evropu“, kao rezultatu okončanja „hladnog rata“ na kontinentu, sve češće zamenjuju tezama o nastanku „međevrope“ i „jedne i po Evrope“.¹

Posleratna podela Evrope na Istok i Zapad nestaje, pre svega, zbog toga što nestaje Istočna Evropa u njenom ideološkom i geopolitičkom značenju. Povlačenje Sovjetskog Saveza iz tog područja i kolaps državnog socijalizma stvorili su svojevrsni „vakuum“, ne samo u pojasu između Baltika i Jadrana nego i u razmerama čitavog kontinenta, budući da se i zapadne integracije sada suočavaju s izazovima za koje, izgleda, nisu bile dovoljno spremne. Otuda prvobitno uverenje da ideje zapadnoevropske integracije („Evropa '92“) nude uporište promenama na čitavom kontinentu, a time i univerzalne odgovore na probleme savremenih evropskih društava, sada deluje mnogo manje ubedljivo nego pre godinu dana, te se nije teško složiti s ciničnom opaskom Ralfa Darendorfa da će „Evropa '92 svakako doći, samo se ne zna kad“.² Uprkos

¹ Na primer, takvu tezu zastupa nemački profesor Peter Bender u saopštenju pod naslovom *Aktuelne promene u Evropi*, podnetom na nemačko-jugoslovenskom „okruglom stolu“ na temu „Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih“, održanom 12. i 13. decembra 1990. u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu (fotokopirano).

² Navedeno prema: Pierre Hasner: *Europe Beyond Partition and Unity: Disintegration or Reconstitution?* *International Affairs*, vol. 66, No. 3/1990, p. 461. Problemi s kojima se suočava ostvarivanje ciljeva „Jedinstvenog evropskog akta“, naročito posle ujedinjenja

nesumnjivom uspehu samita KEBS-a u Parizu, novembra 1990, da postavi temelje „nove evropske arhitekture“, već je izvesno da će njena izgradnja biti mnogo složenija nego u vreme kada su dve supersile mogle, uz manju ili veću podršku svojih saveznika, donositi odluke kojima se preko noći menjala sudbina čitavog kontinenta.

Koincidencija, ali i međusobna uslovljenost tih promena i duboke ekonomske, socijalne i političke krize u Jugoslaviji učinili su da se značajno izmeni njen posleratni geopolitički položaj u Evropi, s neposrednim konsekvencama po njenu bezbednost, interese i moguće opcije budućeg razvoja. Više-značnost tih promena ogleda se u činjenici da one ozbiljno utiču kako na međunarodni položaj i spoljnu politiku zemlje (globalni, regionalni i bilateralni nivo), tako i na njen unutrašnji razvoj. To naročito potvrđuje činjenica da su brojna, ranije isključivo unutrašnjopolitička pitanja manje-više internacionalizovana (Kosovo, Knin, odnosi Slovenije, Hrvatske i Srbije, uloga JNA, itd.), pa se Jugoslavija sada smatra jednim od potencijalno najopasnijih kriznih žarišta u Evropi.³ Na osnovu takve procene, otvorena je debata ne samo o politici koju bi trebalo voditi prema njoj (kako među vodećim faktorima međunarodnih odnosa u Evropi, tako i među njenim susedi-ma),⁴ već i o samoj budućnosti Jugoslavije i potrebi očuvanja njenog teritorijalnog integriteta.⁵

Kraj Istočne Evrope

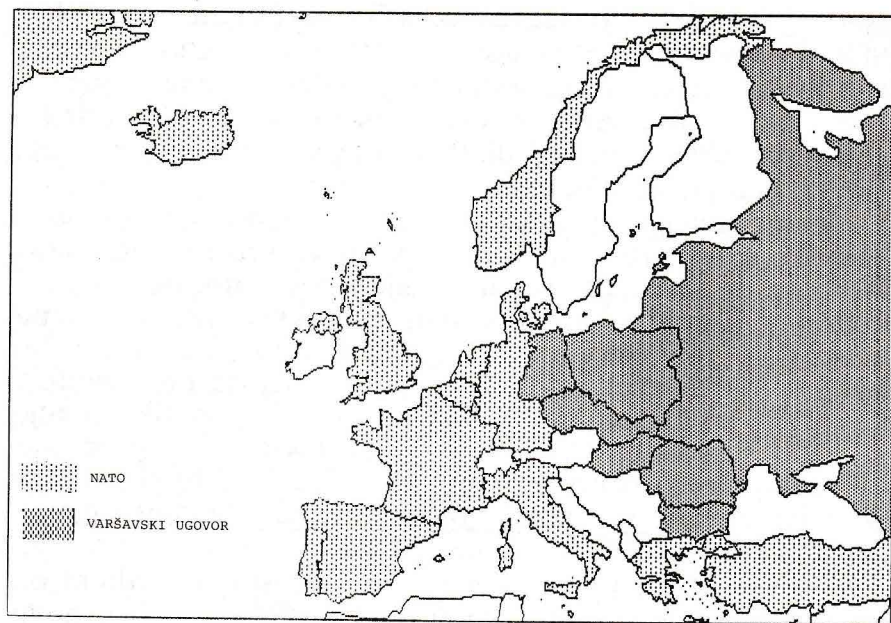
Produbljivanje krize Sovjetskog Saveza i drugih istočnoevropskih zemalja, koja je konačno dovela do njegovog kraja,

Nemačke, učinili su izvesnim da će stvaranje jedinstvenog evropskog tržišta kasniti u odnosu na prvobitno utvrđenu dinamiku.

³ Iako su u sadašnje vreme takve procene česte, najveći uticaj je imala analiza američke centralne obaveštajne agencije (CIA), koja je postala dostupna javnosti u komentaru Davida Bindera, objavljenom krajem 1990. u *The New York Timesu*. Prema njoj, moglo bi doći do raspada Jugoslavije u narednih 18 meseci, a bio bi praćen nasiljem i, eventualno, građanskim ratom s dalekosežnim posledicama po mir i bezbednost u Evropi. Videti: *Kako Jugoslavija da ostane jedinstvena?* (*The New York Times*), prema: *Tanjug* – crveni bilten, br. 56/1990.

⁴ Videti: *Peter Jankowitch: Austrija i jugoslovenska kriza (Zukunft)*, prema: *Tanjug* – crveni bilten, br. 56/1990; *Raspada se Titova država na italijanskoj granici (Il Giorno)*, isto, br. 4/1991; *Đani de Mikelis: Sudbina Jugoslavije još nije zapečaćena (Borba)*, isto, br. 2/1991, i drugo.

⁵ Videti: *Treba li se zalagati za jedinstvenu Jugoslaviju?* (*The New York Times*), *Tanjug* – crveni bilten, br. 42/1990; *Ne pretvarajte Jugoslaviju u evropski Liban (The New York Times)*, isto, br. 56/1990; *Raspad neizbežan (Voice of America)*, isto, br. 4/1991, i drugo.

Sl. 1 Bipolarna Evropa: zemlje NATO i Varšavskog ugovora

teško da je moglo iznenaditi. Počev od Lenjinovog NEP-a i debata među sovjetskim ekonomistima iz dvadesetih godina, preko radova Oskara Langea, Jevseja Libermana, Włodimierza, Brusa, Sun Yefanga, Chen Yuna, Ota Sika, Resze Niersza, Janosa Kornaja, jugoslovenskih „profitaša“ i mnogih drugih, razvijalo se saznanje o „fatalnim slabostima“⁶ državnog socijalizma, koje je bilo povod za mnoge (neuspešne) pokušaje reformi.⁷ Ipak, nagli krah tih sistema krajem 1989. i tokom 1990. godine bio je pomalo neočekivan. Sistem koji je nastao pre sedamdeset godina i koji je, kako-tako, funkcionisao širom Istočne Evrope u čitavom posleratnom periodu, srušio se tokom samo „četiri fantastična meseca“ pred naletom istinskih socijalnih revolucija. Njegov kolaps nije, međutim, označio i kraj privrednih, socijalnih, pa i političkih problema tih zemalja, koje se sada suočavaju sa zastarelim i ruiniranim ekonomijama,

⁶ Jiang Yifei: *The Theory of an Enterprise-Based Economy*, Social Sciences in China, No -/1980, p. 48.

⁷ Videti: Predrag Simić: *Sadržaj i perspektive promena u socijalističkim zemljama*, Vojno delo, br. 1/1990, str. 9–44.

nesposobnim da se uključe u savremene tokove svetske privrede, dezintegriranim socijalnim i političkim sistemima i mnogobrojnim, već pomalo zaboravljenim problemima u sferi međunarodnih odnosa. Prvi posleratni višepartijski izbori, koji su tokom 1990. godine održani u svim istočnoevropskim zemljama (izuzev SSSR-a i Albanije), označili su samo kraj partijske države, ali je tek njihov ishod pokazao da je put koji treba preći do savremenih pluralističkih i demokratskih društava, sposobnih da se uključe u evropske integracione procese, veoma dug.

Čak i bez komunističkih partija na vlasti, stari sistem je u mnogo čemu nastavio da traje, nalazeći čvrsto uporište u nacionalizmu, koji se, poput *deus ex machina*, nameće kao univerzalno rešenje svih problema postsocijalističkog razdoblja, iako se najčešće radi samo o novom vidu autoritarnog kolektivismu, po mnogo čemu sličnom starom, državnosocijalističkom kolektivismu. U nemogućnosti da stanovništvu ponude dovoljno delotvorna i brza rešenja dubokih privrednih i socijalnih problema nasleđenih iz vremena „real-socijalizma“, nove političke snage uglavnom posežu za nacionalizmom kao jedinim pouzdanim sredstvom političkog okupljanja u tim okolnostima. Iako je nacionalizam, u principu, legitimno sredstvo političke mobilizacije, naročito u uslovima kada treba objediniti čitavo jedno društvo u naporu modernizacije i sveobuhvatnih strukturnih privrednih i društvenih promena, u Srednjoj Evropi i, naročito, na Balkanu, gde su mnogobrojne nacije izmešane na ograničenoj teritoriji, on neminovno nosi eksplozivni naboj međunacionalnih sukoba nesagledivih razmera. Ukratko, mnoge zemlje nekadašnje Istočne, a sadašnje Srednje Evrope moraću dugo i mukotrpno da se prilagođavaju zahtevima tržišta i političkog pluralizma da bi se, tek potom, suočile s problemima prelaska od industrijskog ka postindustrijskom društvu, odnosno procesa koji je na Zapadu započet krajem sedamdesetih, a koji je u Zapadnoj Evropi sredinom osamdesetih godina doveo do ubrzavanja ekonomske, socijalne i političke integracije.

Lišene ideološke „fasade“, bivše socijalističke zemlje sada pomalo nalikuju zemljama „trećeg sveta“ u suočavanju sa klasičnim razvojnim problemima. To će, verovatno, biti razlog da političku podelu Evrope zameni druga podela, koja će imati većinu obeležja podele između Severa i Juga. Čak i bez

Berlinskog zida, granice između dve Evrope još dugo će postojati. Kao i u slučaju zemalja u razvoju, već i sada se može primetiti raslojavanje među pojedinim zemljama dojučerašnjeg evropskog istoka.⁸ U prvu grupu spadaju tzv. lako prilagodljive zemlje, koje zbog svoje ekonomske i socijalne strukture, istorijskog nasleđa i spoljnopoličkih faktora mogu u dogledno vreme (odnosno, početkom 21. veka) verovatno prevazići krizu postsocijalizma. Pre svega, radi se o bivšoj Istočnoj Nemačkoj i, verovatno, Čehoslovačkoj, tj. o zemljama u kojima je proces industrijalizacije okončan pre nastanka socijalističkih režima.⁹

Tabela 1.

RAZLIKE U NIVU RAZVIJENOSTI IZMEĐU ISTOČNOEVROPSKIH ZEMALJA I ZEMALJA EZ/a

	Jedin.	EUR-12/b	IEUR-7/c	SSSR	IEUR-8/d
Stanovništvo	mil.	323.2	135.8	283.1	418.9
BNP	mrd ECU	3721.2	845.4	1905.0	2750.0
BNP per-cap.	ECU	11515.0	6225.0	6729.0	6566.0
Proseč. rast	%	1.8	1.3	1.9	1.7
BNP 1980/87					
Energetski intenzitet	Kwh/ECU	0.38	0.55	0.67	0.63
Ispušt. CO2 per-capita	met.tona	2.2	3.24	3.71	3.56

- a) Izvori: EUROSTAT, UN, IEA, procene 12. direkcija Komisije EZ
 b) zemlje EZ
 c) DR Nemačka, Bugarska, Češka i Slovačka, Mađarska, Poljska, Rumunija, Jugoslavija.
 d) IEUR-7 + SSSR

⁸ Profesor Peter Bender kaže: „Planska privreda se svuda ukida, ali time još ne nastaje tržišna privreda. Životni uslovi su se čak, uglavnom, pogoršali: stari sistem više ne funkcioniše a novi nije još zaživeo, naročito se prelaz s planske na tržišnu privredu pokazao mnogo težim nego što se predviđalo. Osim toga, Poljaci, Česi, Slovaci, Mađari, Rumuni, Bugari i narodi Jugoslavije nisu te sreće kao NDR, oni nemaju svoju Saveznu Republiku Nemačku koja bi im ogromnim iznosima u trocifrenim sumama u milijardama nemačkih maraka olakšala prelazak iz jednog sistema u drugi. I zbog toga nastaje opasnost od socijalnih eksplozija, autoritarnog razvoja i nacionalističkih ispada. I ovde je predviđanje teško, ali se sigurnim čine dve stvari. Nigde u postkomunističkoj Evropi demokratija još nije zagarantovana. A te zemlje ne mogu da se izvuku iz blata, niti je samo pomoć Zapada u stanju da ih spase“. Peter Bender, *isto*, str. 3.

⁹ U tu grupu najverovatnije spada i Mađarska, pre svega zahvaljujući nedvosmislenoj političkoj orijentaciji prema Zapadu i dosadašnjoj spremnosti mađarskog društva da

Na drugom kraju skale nalaze se tzv. teško prilagodljive zemlje, koje se tek suočavaju sa socijalnim, ekonomskim i političkim problemima rane industrijalizacije, ili su iz drugih razloga onemogućene da prevaziđu krizu postsocijalizma. U najtežem položaju su, po svemu sudeći, višenacionalne zajednice – naročito Sovjetski Savez i Jugoslavija – u kojima porast etničke napetosti i podele između vlastitog „severa“ i „juga“ umnogome ometaju i čine neizvesnim neizbežne procese prilagođavanja. Akumulirano socijalno nezadovoljstvo zbog neuspeha starog sistema i prespor tempo promena neizbežno vode eskalaciji nacionalističkog ekstremizma i drugim oblicima socijalne patologije, usled čega te zemlje gube sposobnost da se racionalno suoče s teškoćama strukturnih društvenih promena. Neuspeh programa jugoslovenskog premijera Ante Markovića, poljskog vicepremijera Balcenovića, bugarskog premijera Lukanova i drugih reformatora u Srednjoj i Istočnoj Evropi mogao bi se protumačiti upravo nesprennošću tih društava da plate neizbežnu ekonomsku, socijalnu i političku „cenu“ promena.

Pored sve vidljivijih razlika između evropskog „severa“ i „juga“, pažnju sve više privlači sve izraženiji nacionalizam u bivšim socijalističkim zemljama koji, obnavljajući mnoge, već pomalo zaboravljene etničke i međudržavne konflikte (Baltik, Jugoslavija, odnosi Čeha i Slovaka, Mađara i Rumuna),¹⁰ otvara problem razlika na relaciji istok – istok. Postojeći sistem međunarodnih odnosa u Evropi, izgrađen u uslovima hladnog rata i bipolarizma, teško može ponuditi mehanizme za rešavanje tih konflikata. Prema mišljenju Pierra Hassnera, „jasno je da opasnost nasilja u novoj Evropi pre dolazi od rasta nacionalizma na Istoku, krize multinacionalnih država kakve su Sovjetski Savez i Jugoslavija, i manjinskih i pograničnih sporova“, nego od nasleđa bipolarizma na kontinentu. „Malo je toga“, nastavlja Hassner, „što NATO (ili, u tom pogledu, francuska i britanska moć odvrćanja) mogu učiniti u slučaju

prihvati visoku ekonomsku i socijalnu cenu strukturnih promena. Prema mišljenju jednog od vodećih nemačkih stručnjaka za Srednju i Istočnu Evropu, Jahna Egberta, „jedino Čehoslovačka i Mađarska imaju izgleda da u dogledno vreme ispunе uslove za ulazak u zapadnoevropske integracione grupacije“, i to kako zbog socioekonomskih pretpostavki, tako i zbog političke volje i relativno male veličine (to mišljenje je saopšteno prilikom susreta nemačkih i jugoslovenskih politikologa, održanog krajem 1990. na Fakultetu političkih nauka u Beogradu).

¹⁰ Videti: Catherine Durandin: *Vers une nouvelle guerre roumano-hongroise?*, u: G. Castellan (ed): *Les nationalites de l'Autriche-Hongrie et la paix de 1918-1919 – Actes du colloque franco-autrichien*, Institut Autrichien, Paris, 1990. pp. 115-126.

građanskog rata u Jugoslaviji, sovjetske intervencije u balitičkim državama ili sukoba između Rumunije i Mađarske. Svi ti potencijalni unutrašnji ili međudržavni oblici nasilja imaju mnogo više veze sa problemima predratne Evrope ili današnjeg trećeg sveta nego s konfrontacijom Istoka i Zapada tokom poslednjih 45 godina¹¹.

Iako je Zapad svestan da je pobeda u hladnom ratu stvorila obaveze prema bivšim socijalističkim zemljama (potvrđuju naponi EZ i Grupe 24), mnogi politički i ekonomski činioци određivaće obim i karakter te pomoći. Već i sama ocena izgleda privrednih i političkih promena u pojedinim zemljama utiče na stavove zapadnih investitora i na obim finansijske i druge podrške na koju te zemlje mogu računati (što se jasno može videti već i iz Houstonske deklaracije).¹² Veoma značajan dodatni otežavajući činilac jeste rat u Persijskom zalivu, koji smanjuje interes zapadne javnosti i raspoložive fondove za pomoć Srednjoj i Istočnoj Evropi. Sada nije retkost cinična opaska da će u „novom evropskom domu“ za jednu zemlju biti rezervisan „stan“ na prvom spratu, za druge u „prizemlju“, dok će treće, naročito bivše socijalističke zemlje, morati da se zadovolje „suterenom“. Otuda se može realno očekivati da će problemi preobražaja društva Srednje i Istočne Evrope, koje će pratiti velike socijalne i političke napetosti, uslovljavanje zapadne pomoći i tek delimično otvorena vrata zapadnoevropskih integracija, u dogleđno vreme izazvati razočaranje u mnogim od tih zemalja, koje može postati pogodno tle za populističke i autoritarne ideje i režime.¹³ U takvim okolnostima može se očekivati da će

¹¹ Isto, p. 467.

¹² *Sammit says trade talks have „highest priority“ (text: Houston Economic Declaration), Wireless File, Eur 302 07/11/90, USIS Belgrade.* Evropska zajednica, kao koordinator pomoći Grupe 24 zemljama Srednje i Istočne Evrope, još posle pariskog samita 1989. godine utvrdila je tzv. PHARE program sveobuhvatne finansijske i druge pomoći Poljskoj i Mađarskoj, na osnovu procene da su promene u tim zemljama najperspektivnije u pogledu razvoja tržišne privrede, političkog pluralizma i poštovanja ljudskih prava. Tek krajem 1990. godine program je proširen na Čehoslovačku, Bugarsku i Jugoslaviju. Na samitu u Houstonu odluka o pomoći SSSR-u odložena je iz formalnih razloga (neizvesnost razvoja događaja u toj zemlji, izmirenje starih potraživanja Zapada itd.). Rumunija je, za sada, isključena iz tih programa zbog ocene da u njoj demokratski procesi nisu učvršćeni (naročito posle nasilnog gušenja protesta opozicionih grupa posle intervencije rudara u Bukureštu 1990. godine). Politika prema Jugoslaviji poseban je slučaj zbog karaktera njenog odnosa prema Zapadu, i ona je tek krajem 1990. godine uključena u PHARE, TEMPUS i druge programe EZ prema Srednjoj i Istočnoj Evropi.

¹³ Prvobitno oduševljenje „krajem komunizma“ u Istočnoj Evropi na Zapadu sve više zamenjuje zabrinutost zbog sve dublje krize u koju zapadaju te zemlje, nesposobne da savladaju ekonomske, socijalne i političke probleme s kojima su suočene. Videti: *Poludemokrate Istočne Evrope (Newsveek), Tanjug – crveni bilten, br. 67/1990.*

zapadne zemlje nastojati da na različite načine izoluju one zemlje ili grupe zemalja u kojima može doći do većih nemira i sukoba da bi se zaštitile od njihovih posledica. Stoga se često čuje pitanje ne vode li tekući procesi Evropu pre ka 19. nego ka 21. veku. Ono je utoliko umesnije što mnoge zemlje Srednje i Istočne Evrope, probuđene iz četrdesetogodišnje ideološke „hibernacije“, posmatraju Evropu ne kroz prizmu devedesetih, nego tridesetih godina ovog veka, pa se stiče utisak da u tom delu kontinenta „još uvek nije okončan drugi (a možda ni prvi) svetski rat“.

Svakako, optimisti takvom scenariju mogu suprotstaviti obilje sasvim drugačijih argumenata. Među njima se često može naići na paralele s onim što se dogodilo tokom prethodnih dvadesetak godina u azijsko-pacifičkom basenu, gde su kombinovani privredni potencijal i interesi SAD i Japana pokrenuli razvojni ciklus koji je mnoge, donedavno krajnje nerazvijene, zemlje za veoma kratko vreme pretvorio u savremene tržišne privrede. Načelno, osnove za slični scenario u Evropi postoje, naročito kada se imaju u vidu budući privredni potencijal i interesi ujedinjene Nemačke i drugih zemalja zapadnoevropskog „jezgra“.¹⁴ Takav scenario, međutim, baca sasvim drugačije svetlo na mogućnosti „Evrope '92“ i „nove evropske arhitekture“, naročito kada se uzmu u obzir njihove geopolitičke i geoekonomske implikacije, koje će „težište“ privrednih i političkih procesa na kontinentu pomeriti ka njegovom geografskom središtu i, po svemu sudeći, „nemačko pitanje“ ponovo učiniti okosnicom „evropskog pitanja“.

Kontinuitet i promene u Zapadnoj Evropi

Zbivanja na evropskom istoku nisu mogla ostaviti po strani zapadnoevropske integracije (EZ, EFTA, Savet Evrope i dr.) i atlantsko savezništvo. Iako nema sumnje da ona znače pobedu Zapada u hladnom ratu, sada nisu retki glasovi skeptika koji pitaju da li će Zapad biti u stanju da preživi

¹⁴ Šire o procesima u azijsko-pacifičkom regionu i okolnostima pod kojim je došlo do dinamičnog razvoja u više zemalja tog područja videti u: Predrag Simić, *Ka novoj strateškoj ravnoteži na Pacifiku: Tigrovi dolaze, Narodna armija*, br. 2653/1990, str. 52–54.

svoju pobjedu, naročito u situaciji kada je konflikt u Persijskom zalivu uvukao SAD i druge zapadne zemlje u novi ratni sukob s nesagledivim posledicama. Traganju za odgovorom na to pitanje francuski autor Alain Minc posvetio je knjigu s karakterističnim naslovom „Velika iluzija“,¹⁵ u kojoj je ponudio sumornu sliku budućnosti atlantskog saveza i zapadnoevropske integracije. Čak i ukoliko se ne bismo složili s mnogim Mincovim prognozama, one navode na zaključak da se iza ideja evropske integracije kriju sasvim određeni nacionalni interesi glavnih aktera evropske politike. Otuda debata o Evropi i evropskoj integraciji neizbežno postaje debata o različitim nacionalnim konceptima Evrope i mogućnostima njihove integracije u „novoj evropskoj arhitekturi“.¹⁶

Među tim konceptima poseban značaj, zbog snage i uticaja njihovih nosilaca, imaju četiri koncepta Evrope.

Prvi je nesumnjivo nemački. Zahvaljujući svom ekonomskom, tehnološkom i demografskom potencijalu, ključnom geostrateškom položaju u Evropi, ulozi u Evropskoj zajednici i NATO-paktu i, naročito, ujedinjenju dve nemačke države, Nemačka se ubrzano pretvara u vodeću kontinentalnu silu, čiji interesi i politika već sada značajno utiču na oblikovanje „nove evropske arhitekture“.¹⁷ Tome, sa svoje strane, doprinosi slabljenje uticaja drugih evropskih sila, ali i SAD, u čijoj

¹⁵ „Zapadna Evropa nije nastala u praskozorje čovečanstva. Izašla iz utrobe gvozdene zavese, ona može da nestane s njom. Da li je došlo vreme Evrope koja nije ni zapadna ni istočna? Izvanredna evolucija koja se kreće zajedno sa zamenom jednog sistema bezbednosti drugim. Do juče je to bio atlantski sigurnosni sistem, a sutra, ko zna, nekim čudesnim vaskrsnućem istorije možda će se ponovo aktivirati kontinentalni sigurnosni sistem“. Alain Minc: *La grande illusion*, Editions Grasset & Fasquelle, Paris, 1989.

¹⁶ Nemački autor Jahn Egbert, u svojoj zanimljivoj studiji „Evropa, Istočna Evropa i Centralna Evropa“, naveo je više od dvadeset različitih definicija Evrope. Videti: Jahn Egbert: *Europe, Eastern Europe and Central Europe*, Peace Research Institute, Frankfurt am Main, 1989.

¹⁷ Ujedinjenjem Nemačke u središtu Evrope nastala je država koja ima gotovo 80 miliona stanovnika (1988. godine SRN imala je 61.4 miliona, a DRN 16.7 miliona stanovnika). Njen ekonomski potencijal je veći od Francuske, Holandije i Belgije zajedno, a čak pet puta veći od zajedničkog ekonomskog potencijala pet srednjeevropskih zemalja: Poljske, Češkoslovačke, Mađarske, Rumunije i Bugarske (nacionalni bruto-proizvod SRN iznosio je 1988. godine 1.120 milijardi, a DRN 207.2 milijarde dolara). U razmerama Atlantskog saveza nemački privredni potencijal iznosi, međutim, tek jednu četvrtinu privrednog potencijala SAD (BNP Sjedinjenih Država je 1988. godine iznosio 4.862 milijarde dolara). Prema: „The World Handbook 1989“, Central Intelligence Agency, Washington, D.C., 1989. Šire o implikacijama ujedinjenja Nemačke na političke procese u Evropi videti u: Predrag Simić: *Evropski integracioni procesi i nemačko pitanje*, *Narodna armija*, br. 2637/1990, str. 48–49 i: *Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: dug put do jedinstva*, *Narodna armija*, br. 2687/1990, str. 52–54.

javnosti sve više raste tradicionalni izolacionizam i otpor prema ulozi „lidera“ zapadnog sveta ukoliko je to povezano sa slabljenjem njihove ekonomske moći i žrtvama u međunarodnim sukobima, kakav je svojevremeno bio rat u Vijetnamu, a sada je rat sa Irakom. Kao podeljena zemlja, koja se nalazila u središtu posleratne podele Istok – Zapad, a time i na meti gotovo svih istočnih i zapadnih sistema konvencionalnog i nuklearnog naoružanja, Nemačka je imala sve moguće razloge da se istrajno zalaže za smirivanje blokovskih tenzija. Nije teško utvrditi da spoljnu politiku nemačkih lidera, počev od Konrada Adenauera, preko Willy Brandta i Helmuta Schmidta, do Helmuta Kohla i Hans Dietrich Genschera, povezuje želja da se ekonomski potencijal obnovljene Nemačke iskoristi za njen izlazak iz posleratne diplomatske izolacije i za ujedinjenje dve nemačke države, koje je, iz razumljivih razloga, u čitavom tom razdoblju bilo stavljano u kontekst ujedinjenja Evrope. To je naročito izraženo u Brantovoj „istočnoj politici“ i odnosu obe nemačke države prema postavljanju raketa srednjeg dometa u Evropi.¹⁸

Problem promena u bivšim socijalističkim zemljama u Nemačkoj je dobio značenje rasprave o *Mittleeuropi* (tj. Srednjoj Evropi) u istorijskom, kulturnom, ekonomskom i političkom značenju,¹⁹ tj. području između Nemačke i Rusije, veoma heterogenom u etničkom i religijskom pogledu. U savremenim okolnostima, pitanje *Mittleeuropes* ima, pre svega, značenje pitanja uspostavljanja vevnog područja između Istoka i Zapada na tragu ideja „istočne politike“, u čemu su naročiti uticaj imali nemački socijaldemokrati.²⁰ Možda je najproduktivniji aspekt takvog pristupa bila teza da „nije potrebno menjati granice, već ono što granice znače“, koja, iako nije potvrđena zbivanjima 1989. i 1990. godine (ujedinjenje Nemačke), ima dalekosežni značaj (bez nje bi, verovatno, problem nemačko-poljske granice bio mnogo teže rešen). Karakterističan trenutak savremene debate o *Mittleeuropi* mo-

¹⁸ Videti: F. Stephen Larabee: *The Two German States and European Security*, MacMillan & Institute for East-West Security Studies, New York, 1989.

¹⁹ Klasičnu analizu koncepta *Mittleeuropes*, koja sada ponovo dobija na značaju, ponudio je nemački autor Friedrich Naumann, u svojoj knjizi *Mittleeuropa*, objavljenoj u Berlinu 1915. godine.

²⁰ Videti: Peter Glotz: *Deutsch-böhmische Kleinigkeiten, oder abgerissene Gedanken über Europa*, *Die Neue Gesellschaft*, No. 7/1986, pp. 584–5; Peter Bander: *Mittleeuropa: Mode, Modell oder Motiv*, *Die neue gesellschaft*, No. 4/1987, pp. 297–304.

gao se videti kroz rasprave o položaju Berlina ne samo u razmerama ujedinjene Nemačke već i u razmerama Srednje Evrope.²¹ U celini, međutim, ova debata ukazuje na to da je proces „premeštanja“ Nemačke iz Zapadne u Srednju Evropu već započeo, čime se, postepeno, ne samo sa istočne nego i sa zapadne strane, menja posleratni strateški balans u središtu kontinenta.

Nemačka je, nesumnjivo, najveći „dobitnik“ kraja hladnog rata, i to se ogleda ne samo u činjenici da se ujedinjenje dve nemačke države ostvarilo spektakularnom brzinom već i u nezadrživom jačanju uticaja nove države na čitavom evropskom prostoru. Tome pogoduju i mnogi drugi činioci: specifična „težina“ nemačke privrede u Evropi, geostrateški položaj u središtu kontinenta, fizički dodir sa zemljama Srednje i Istočne Evrope, paralelizam interesa Nemačke i SSSR-a, predstojeći završetak kanala Rajna–Majna–Dunav (druga polovina 1992. godine), koji će Nemačku neposredno povezati sa čitavom Jugoistočnom Evropom i otvoriti najznačajniju evropsku saobraćajnicu, koja će povezati Atlantik sa Crnim morem i dr.²²

Francuska Evropa ima sada po mnogo čemu drugačije značenje od „nemačke Evrope“, što je naročito značajno ukoliko se uzme u obzir činjenica da se zapadnoevropska integracija umnogome do sada kretala na „osovini“ Pariz–Bon.²³ Šezdesetih godina, ideja „Evrope od Atlantika do Urala“ Charlesa de Gaulle-a bila je prihvaćena u Nemačkoj kao put ostvarenja vitalnih nemačkih nacionalnih interesa u posleratnom razdoblju, uprkos tome što je jedan od njenih osnovnih aspekata bila upravo želja da se Nemačka čvrsto „usidri“ u okvirima ujedinjene Evrope, i time osujeti obnova nemačkog ekspanzionizma. Tradicionalna francuska politička

²¹ U najkraćem, premeštanje prestonice SR Nemačke iz Bona u Berlin ponekad se simbolički shvata kao premeštanje „težišta“ nemačke države iz Zapadne u Srednju Evropu, s odgovarajućim konsekvencama po njen geopolitički položaj i ulogu u Evropi (karakteristične u tom pogledu su rasprave o „evropskoj Nemačkoj“, odnosno „nemačkoj Evropi“). Videti: Gesine Schwan: *Berlin: eine europäische Ausgäbe, Sicherheit und Frieden*, No. 4/1988, pp. 342–348.

²² Šire o perspektivama ekonomskih, kulturnih i političkih odnosa u Srednjoj Evropi i Podunavlju videti u: Predrag Simić, *Perspektive podunavske saradnje: Sastavni deo opšteevropskih procesa*, i Boško Antić, *Dunavom plove i ratni brodovi*, „Narodna armija“, br. 2651, Predrag Simić, *Serbia and „Europe of Regions“*, „Politika“ – International Weekly, 15–21 September 1990, p. 6.

²³ Videti: Thierry de Montbrial (ed.): *Le monde et son évolution, RAMSES 91 – Rapport Annuel Mondial sur le Système Economique et les Stratégies*, Dunod et l'Institut français des relations internationales, Paris, 1990.

misao i politička kultura mnogo više od nemačke pridaje značaj precizno definisanim i institucionalizovanim rešenjima. Još od vremena de Gauilleove ideje o „Evropi od Atlantika do Urala“ francusko poimanje sistema odnosa na kontinentu jasno je zasnovano na suverenitetu država – nacija. Takav pristup je izražen i u francuskoj politici prema EZ, koja je osamdesetih godina počela da dobija oblike jedne nove državne tvorevine. Ideja „Evrope '92“ u njenom značenju stvaranja jedinstvenog tržišta i evropske političke saradnje, uostalom, sadrži mnoge elemente takvog pristupa. Ideja o evropskoj konfederaciji, sadržana u poruci francuskog predsednika Francois Mitteranda uoči 1990. godine, u kontinuitetu je takvog prilaza u Evropi. Prema mišljenju danskog autora Ole Wevera, ulazak Istočne Evrope, u optiku francuske spoljne politike shvaćen je kao misija za Zapad, te istočna politika postaje važan element evropskog projekta.²⁴ Pri svemu tome, ne bi trebalo gubiti iz vida da su mogućnosti francuskog delovanja na evropskom prostoru veoma ograničene, uprkos tome što ta zemlja još uvek raspolaže „nuklearnom kartom“, tj. nezavisnim nuklearnim snagama. Ipak, teško je oteti se utisku da je međunarodna uloga francuske sada mnogo manja nego ranije, što je uzrok određenog razočaranja u mnogim zemljama Srednje i Istočne Evrope, koje su tradicionalno bile orijentisane ka Francuskoj.

Na američko viđenje Evrope uticalo je više činilaca: odnos prema drugoj supersili, atlantski saveznici, vlastite mogućnosti i interesi, i drugo. Odnos prema promenama na istoku Evrope i, naročito, prema ujedinjenju Nemačke, nesumnjivo je bio motivisan strateškim ciljevima „likvidacije komunizma“ i prevagom nad glavnim rivalom – SSSR-om, ali i željom da se i u novim uslovima, naročito posle ujedinjenja Nemačke, očuvaju američko prisustvo i interesi u Evropi.²⁵ Karakterističan primer za američki pristup bio je kategoričan stav da do nemačkog ujedinjenja mora doći u okvirima NATO kako bi se buduća nemačka država zadržala „ukotvljena“ (*anchored*) u zapadnim institucijama i sprečila da „isklizne“ iz Zapadne u

²⁴ Ole Weber: *Three competing Europes: German, French, Russian*, *International Affairs*, vol. 66, No. 3/1990, p. 481.

²⁵ Videti: Max van der Stoep: *The Future of NATO*, *Occasional Paper*, The Atlantic Council of the United States, Washington, D.C. 1989; *Nato at 40*, *CRS Review*, Congressional Research Service, Washington, D.C. 1989.

Srednju Evropu.²⁶ Uprkos tome što se sada takav pristup često dovodi u pitanje, nesumnjivo je da on ostaje konstanta američke spoljne politike, čime se pridružuju sve jasniji stavovi u pogledu uloge Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji i NATO. Iako se, u načelu, u KEBS-u vidi okosnica budućeg sistema međunarodnih odnosa i mirovnog poretka u Evropi koji bi SAD obezbedio trajno prisustvo na kontinentu, politika Bušove administracije je da NATO ostaje, do daljeg, glavna opcija američke politike i garancija protiv mogućih neželjenih zaokreta, pre svega u Sovjetskom Savezu.

Kao zemlja koja sebe vidi u ulozi pobednika u hladnom ratu, SAD izražavaju neskriven interes za „ratne dividende“, iako mnogi američki teoretičari međunarodnih odnosa upozoravaju da bi rešenja koja bi ugrozila vitalne interese SSSR-a i, posebno, ruske federacije mogla, na dugi rok, izazvati „versajski efekt“ i produbiti revanšizam SSSR-a, koji je još uvek nuklearna supersila. Među značajne „ratne dividende“ spada i mogućnost smanjivanja američkih vojnih izdataka u Evropi zahvaljujući okončanju blokovskog antagonizma i opadanju tenzija na kontinentu. Stoga američka politika ne propušta da naglasi svoj interes za uvažavanje „legitimnih sovjetskih bezbednosnih interesa“.²⁷ Stav SAD jeste da bivše socijalističke zemlje „ne treba gurati natrag, u naručje SSSR-u“ uskraćivanjem pomoći, te otuda potiče ideja o „novom Maršalovom planu“, koja je dobila osnovne konture na samitu u Houstonu.

Konačno, sovjetska Evropa, motivisana vlastitim potrebama Sovjetskog Saveza, pretrpela je najveće promene. Od nastojanja Brežnjeva da Zapadnu Evropu odvoji od SAD, sovjetske koncepcije su evoluirale do ideja „zajedničkog evropskog doma“ i „opšteevropskog procesa“ Mihaila Gorbačova, koji je imao značajnu ulogu u otvaranju prostora za veliki

²⁶ Videti: Kim B. Holmes: *What America Can Do About the German Question Which Again Haunts Europe, The Background*, The Heritage Foundation, Washington, D.C. 1989.

²⁷ Takav stav dele i evropski saveznici SAD. Nemački ministar inostranih poslova, Hans-Dietrich Genscher, u svom govoru u maju 1990. taj zahtev je izrazio sledećim rečima: „Mi ne želimo da potisnemo SSSR na evropsku marginu. Bolje je ukoliko se (SSSR) kao celina inkorporira u Evropu, a to znači i u političku dimenziju Evrope ... Mi ne želimo da se bilo ko oseti gubitnikom zbog nemačkog ujedinjenja ... KEBS pruža garancije Sovjetskom Savezu da će igrati u punoj meri ulogu u Evropi. Sovjetski Savez je otvorio svoja vrata i u takvoj situaciji mi moramo proći kroz njih ne dopuštajući nikome da iz zalupi sa ove strane“. *The European*, 11-13. maj 1990.

zaokret na kontinentu.²⁸ U osnovi, savremena politika SSSR-a u Evropi izrazito je defanzivna, usmerena ne na sticanje novih pozicija, već na umanjivanje gubitaka u Srednjoj Evropi i otvaranje kanala ekonomske saradnje sa Zapadom, koja je od vitalnog značaja za uspeh unutrašnjih reformi u SSSR-u. Prema mišljenju mnogih zapadnih analitičara, prvobitno sovjetsko insistiranje na neutralnom statusu Nemačke imalo je smisla samo kao pregovarački adut, kojim je trebalo prinuditi Zapad da prihvati novi sistem kolektivne bezbednosti u Evropi, koji bi SSSR-u ostavio određene ruke za bavljenje vlastitim problemima. Otuda su se interesi SSSR-a, više nego ikada ranije, podudarili s interesima drugih vodećih aktera evropske politike, u čemu se vidi mogućnost za „veliku nagodbu“, koja bi bila materijalizovana u „novoj evropskoj arhitekturi“, a okosnica bi joj bila druga faza procesa KEBS-a.

„Treća Evropa“

Svakako, ne bi trebalo gubiti iz vida interese i političke ciljeve ostalih evropskih zemalja, pogotovu Velike Britanije, Italije, grupe neutralnih i nesvrstanih zemalja i drugih, koji će značajno uticati na dalje tokove razvoja međunarodnih odnosa u Evropi. Kada je reč o Jugoslaviji i činionicima koji će uticati na njenu budućnost, valjalo bi ukazati na dva prilaza izgradnji „nove evropske arhitekture“, koji već snažno utiču ne samo na promene u neposrednom jugoslovenskom okruženju već i na raspoloženje političkih snaga unutar nje.

Prvi prilaz, italijanski, vođen idejama premijera Giulia Andreottia i ministra spoljnih poslova de Michelisa, učinio je da ta zemlja poslednjih godina preduzme više inicijativa na multilateralnom i bilateralnom planu u nastojanju da utiče na oblikovanje nove geopolitičke ravnoteže u Jugoistočnoj i Srednjoj Evropi. Najveći značaj, verovatno, ima tzv. pentagonalna saradnja, koja je, do sada, okupila pet zemalja Jugoistočne Evrope, različitog društvenog i političkog uređenja (Italija, Austrija, Jugoslavija, Mađarska i Češkoslovačka).²⁹

²⁸ Šire o ulozi Sovjetskog Saveza i politike M. Gorbačova u procesu promena u Srednjoj Evropi videti u: Gerard Holden: *The End of an Alliance – Soviet policy and the Warsaw Pact, 1989–90*, Peace Research Institute, Frankfurt am Main, 1990.

²⁹ Toj grupaciji će se, verovatno, u dogledno vreme priključiti i Poljska, tako da će obuhvatiti čitavo područje Srednje Evrope.

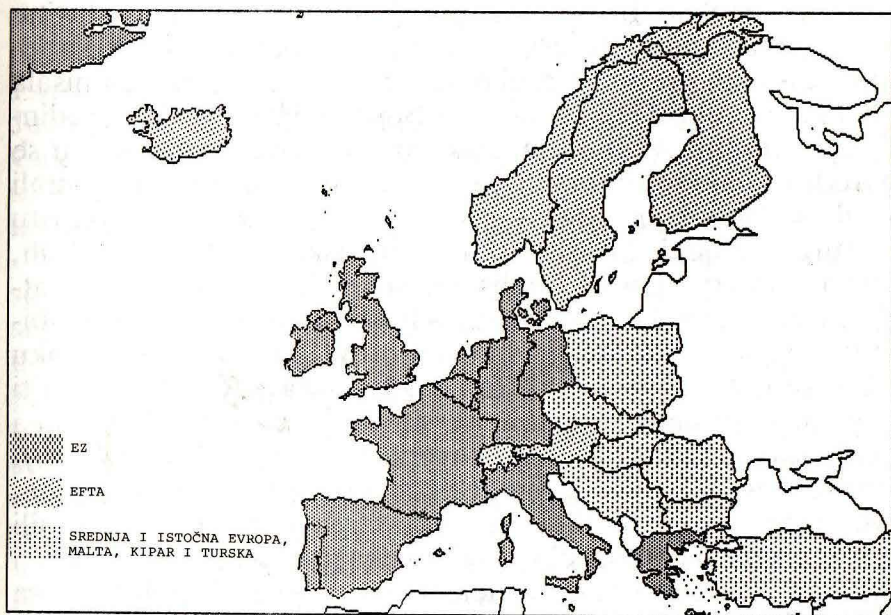
Na planu bilateralnih odnosa Italije i Jugoslavije, poslednjih godina, vidljivi su značajni naponi „nove italijanske istočne politike“ da deluje u pravcu konsolidacije prilika u našoj zemlji.³⁰ Pored želje Italije da svoju novostečenu ekonomsku moć iskoristi za integraciju zemalja Srednje i Istočne Evrope u širi evropski kontekst (ali i spreči destabilizaciju zemalja u svom susedstvu, prvenstveno Jugoslavije) i time artikuliše svoju ulogu jednog od glavnih činilaca uobličavanja „nove evropske arhitekture“, na njen interes za „Pentagonalu“ nesumnjivo utiče i želja da se umani ekonomski, kulturni i politički uticaj ujedinjene Nemačke.³¹ Iako italijanske inicijative nesumnjivo pozitivno utiču na procese u Jugoistočnoj Evropi, poznavaoi evropskih prilika i novije političke istorije upozoravaju i na moguće negativne implikacije. Na primer, želja Italije da bude jedan od glavnih političkih faktora u tom delu kontinenta nije novijeg datuma. Njeni koreni mogu se videti još u međuratnom periodu, kada su imali kontroverzne implikacije.³² Jačanje uticaja „Pentagonale“ u evropskim

³⁰ U intervjuu bečkom *Kurieru*, de Michelis je interes Italije za stabilnost Jugoslavije protumačio sledećim rečima: „Raspad Jugoslavije bi bila veoma negativna stvar. Ako Hrvatska i Slovenija demokratski odluče da istupe, onda ih niko ne može sprečiti. Ali, mi im možemo ponešto reći. Podela Jugoslavije bi bila veliki rizik za njih i za nas. To bi sprečilo integraciju Jugoslavije i nekih delova kao što su Slovenija i Hrvatska u zapadnoevropsku privredu. To se sukobljava i sa starim principom, koji je bio veoma dragocen za Evropu, a radi se o nepovredivosti granica. Problem u Jugoslaviji je etničke prirode. Mojim hrvatskim prijateljima kažem da ako se Hrvatska odvoji od Srbije time se neće rešiti problem, jer u Hrvatskoj živi mnogo Srba. Time nastaje problem novog povlačenja granica duž etničkih linija ne samo u Jugoslaviji već i drugde“. Navedeno prema: *Podela Jugoslavije bila bi veliki rizik*, „Borba“, 25. oktobar 1990, str. 8.

³¹ Takav prilaz de Michelis je jasno objasnio u pomenutom intervjuu: „Mi, pre svega, moramo istočnoevropskim zemljama pokazati da je moguće da se fizički ponovo integrišu u Srednju Evropu. Stvarni uspeh u ovom regionu će tek tada doći kada tamo bude uspostavljena tržišna privreda. Ovo je prirodan proces i ne treba ga shvatiti kao konkurenciju sa Nemačkom, već kao jednu vrstu ravnoteže. Iduće godine će, na primer, biti završena izgradnja kanala Rajna-Majna-Dunav, a to je primer za fizičku integraciju Nemačke sa Istočnom Evropom. Ako nismo u stanju da reagujemo na ovakvu tendenciju, onda će se deo Evrope južno od Dunava i Alpa naći u teškoj poziciji. Jugoistočni deo Evrope ne sme zaostati u ovom procesu integracije. Ako, na primer, želimo da pomognemo Jugoslaviji, onda je treba uvesti u „zapadnu sferu privrede“. Ideju ravnoteže na jugoistoku Evrope de Michelis vidi na sledeći način: „Nedostajanje ravnoteže je veoma opasna stvar, a poslednji period neravnoteže u Evropi je postojao u 19. veku. Srž ove ravnoteže je bila Austro-Ugarska monarhija. Mi se tamo ne možemo vratiti, ali možemo pokušati da razne države ovog regiona ponovo tako organizujemo da dođe do ravnoteže. Italija, pri tome, može odigrati određenu ulogu. Zašto bi, na primer, Austrija i Mađarska svoju robu izvozile samo preko nemačkih luka? Ono što nam treba to je akcija, potrebna su dela a ne reči. Luke, železnica, telekomunikacije, veze između Furlanije i Hrvatske, između Koruške i Slovenije, to su prirodne stvari“. *Isto*, str. 8.

³² Izvršnu analizu italijanskog interesa za region Podunavlja i Jugoistočne Evrope ponudio je italijanski autor Claudio Magris u svojoj studiji *Dunav*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1988.

integracionim procesima moglo bi, takođe, uticati na opadanje uloge grupe nesvrstanih i neutralnih zemalja (uključujući i Jugoslaviju), koje su imale veoma značajnu ulogu u procesu Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji od Helsinkija do Pariza. Konačno, italijanska uloga u tom području neminovno će doći, pre ili kasnije, u kontradikciju sa sve većim nemačkim uticajem, pri čemu ne bi trebalo isključiti mogućnost da tradicionalni spoljnopolički pragmatizam Italije potraži kompromis sa Nemačkom, što ne bi bio prvi slučaj te vrste u 20. veku.

Sl. 2. Evropa „koncentričnih krugova“

Drugi prilaz imaju zemlje i regioni koji su nekada pripadali Austro-Ugarskoj monarhiji. U najkraćem, on bi se mogao svesti na ideju obnove jedne geopolitičke celine u Srednjoj Evropi (u formi državne zajednice ili nekog oblika srednjoevropske integracije). Takva ideja počiva, pre svega, na zajedničkoj istoriji, kao i kulturnoj i religijskoj srodnosti naroda tog područja. Ona se, po prvi put, šire afirmisala u razmišljanjima kulturnih stvaralaca, kao što su Česlav Miloš, György

Sebastien, François Fejtő, György Konrad i drugi, ali i političara, kao što su austrijski ministri Mock i Busek, brojni češkoslovački, mađarski i slovenački javni radnici, katolički teoretičari itd. Oni u obnavljanju Srednje Evrope vide mogućnosti za obnovu nekih tradicionalnih vrednosti srednjoevropske civilizacije.

Poznati francuski istoričar mađarskog porekla François Fejtő takve poglede obrazlaže na sledeći način: „Prostor koji se postepeno i stidljivo sve više naziva 'Srednjom Evropom' a ne više 'Istočnom Evropom', kako su ga nazivali geografi i istoričari – kao da želi da se opravda Jalta – nosi tragove četiri stoleća ponekad brutalne a ponekad prosvećene vladavine Habsburga, kojima je uspelo da stvore jaku upravu, koja je, uprkos svojih grešaka i prekomerne birokratije, funkcionisala od Praga preko Galicije sve do Bosne i Hercegovine. Jedinstveni, urbanizovani ekonomski prostor, lonac u kome su se narodi uzajamno pretapali, venčavali se i prezirali, asimilirali se ili se branili od toga – sve je to stvorilo jednu slojevitu kulturu, u kojoj je bilo španskih, italijanskih, čeških, slovačkih, mađarskih, rumunskih, poljskih, srpskih, ukrajinskih, hrvatskih i venecijanskih elemenata – ljudsku vrstu, čiji se senzibilitet i čiji se mentalitet razlikovao od velikih nacija na Istoku i Zapadu, od Francuza, Nemaca, Engleza i Rusa“.³³ Iako ti pogledi nesumnjivo nailaze na simpatije u austrijskoj, (ali i mađarskoj, češkoslovačkoj, slovenačkoj i hrvatskoj javnosti), zvanični predstavnici te zemlje veoma su oprezni prema njima, svesni negativnih reakcija podunavskih naroda koji su bili žrtve austrougarskog ekspanzionizma (to se moglo videti i prilikom nedavnih susreta nekih jugoslovenskih političara sa zvaničnim austrijskim predstavnicima).³⁴

³³ Fejtő dodaje: „Ima se utisak da određena nostalgija danas više i sigurnije spaja narode Podunavlja, nego što ih granice razdvajaju; odvajanje ih je približilo Beču, koji je ranije vladao nad njima a sada, kada mu je oduzeta carska veličanstvenost, postao im je sličniji i provincijalizovan“. Navedeno prema: Ivan Ivanji: *Mogućnost institucionalizovanja podunavske saradnje viđene iz austrijske perspektive*, Centar za stratejske studije, Beograd, 1989 (fotokopirano).

³⁴ Austrijski ministar spoljnih poslova Alois Mock svoje rezerve obrazlaže sledećim rečima: „Treba energično suzbiti svaku sumnju da mi tu razmatramo bilo kakve prevaziđene istorijske modele. Mi Austrijanci smo veoma ponosni na svoju istoriju; ona ima određene uspone i padove, ali mi krećemo prema budućnosti i nipošto se ne vraćamo u prošlost ... Još jednom bih naglasio da treba da učimo od prošlosti i moramo znati da se prošlost nikada ne vraća“. Austrijski ministar za nauku Busek, poznati zagovornik te ideje, u tom pogledu je još određeniji: „Treba reći da je poznato da se zna šta je bio rezultat dvojne monarhije i da nema nikog ko ozbiljno veruje da se

Zajednički imenitelj svih razmišljanja o obnovi srednjoevropskog političkog, kulturnog i ekonomskog prostora jeste, pre svega, želja da se ispuni „vakuum“ stvoren krahom državnog socijalizma i posleratnog sovjetskog prisustva u središtu kontinenta, ali i strah od sve većeg nemačkog uticaja u njemu. Time se može protumačiti interes ne samo onih naroda koji su dominirali Austro-Ugarskom monarhijom nego i onih, kao što je Češkoslovačka,³⁵ koji su nastali na njenim ruševinama. Objektivno, to bi, verovatno, bio i jedini model državnog suvereniteta Slovenije i, eventualno, Hrvatske van jugoslovenskog okvira.³⁶ Za Austriju, takvo rešenje bi otklonilo mogućnost novog „*anschlussa*“ sa ujedinjenom Nemačkom (koja bi postojala i u slučaju ulaska te zemlje u Evropsku zajednicu), dok bi to Italiji, u slučaju raspada Jugoslavije, stvorilo sigurnu „tampon-zonu“ prema Nemačkoj. Čak i za EZ to bi moglo postati privlačno rešenje ukoliko bi se dalji opstanak Jugoslavije pokazao neodrživim usled sve izraženijih antagonizama među jugoslovenskim narodima.

U osnovi, ta ideja bi se mogla pokazati kompatibilnom i sa novim spoljnopoličkim interesima Jugoslavije ukoliko bi se ispunili neki osnovni preduslovi. Takav pristup je izražen u raspravama vođenim na brojnim skupovima podunavskih zemalja, održanim tokom 1988, 1989. i 1990. godine, naročito u istupanjima jugoslovenskih, rumunskih, bugarskih i sovjetskih učesnika.³⁷ U najkraćem, takav pristup počiva na četiri osnovna načela budućih odnosa podunavskih zemalja. *Prvo*, takva saradnja bi morala biti okrenuta budućnosti i stavljena u okvir „opšteevropskih procesa“, pre svega rezultata procesa KEBS-a i organski povezana s ostalim oblicima integracionih

miroljubiva saradnja, zajednički život i dobar poredak malih naroda u ovom delu Evrope može ostvariti pod dominacijom jedne velike sile. Mi smo ovde u Austriji 1989. a ne u Austriji 1914. godine“. Navedeno prema: Ivan Ivanji, *isto*.

³⁵ Imenovanje Karla fon Schwartzberga na položaj vodećeg savetnika češkoslovačkog predsednika Václava Havela ukazuje na takvu orijentaciju Češkoslovačke posle kraha državnog socijalizma u toj zemlji.

³⁶ Ideja o „slovenačkoj Švajcarskoj u okvirima ujedinjene Srednje Evrope“, popularna u nekim slovenačkim krugovima, ima smisla jedino u takvom kontekstu.

³⁷ U Beogradu su, u organizaciji Instituta za međunarodnu politiku i privredu, 1989. i 1990. godine održane dve međunarodne konferencije pod naslovom „Dunav – reka saradnje“, dok je u Moskvi slična konferencija održana marta 1990. uz učešće sovjetskih i jugoslovenskih stručnjaka, u organizaciji Diplomatske akademije Ministarstva inostranih poslova SSSR-a, Instituta za Jugoistočnu Evropu (ranije Institut za ekonomiju svetskog socijalističkog sistema), Instituta za međunarodnu politiku i privredu i Fakulteta političkih nauka u Beogradu.

procesa u savremenoj Evropi. *Drugo*, to mora biti saradnja svih podunavskih zemalja, zasnovana na načelima miroljubive i aktivne koegzistencije. *Treće*, ta saradnja mora biti zasnovana ne na unapred utvrđenim političkim ili ideološkim premisama, već na realnim i konkretnim (pre svega, ekonomskim) interesima podunavskih zemalja, polazeći od elementarnih (ekologija, saobraćaj, turizam, itd.) i razvijajući se ka složenijim, pa i političkim oblicima saradnje. *Četvrto*, multilateralna saradnja u Podunavlju ne može zameniti bilateralnu saradnju podunavskih zemalja, odnosno ne može dobiti nadnacionalna obeležja. U takvim okolnostima, Jugoslavija bi mogla dobiti ulogu osnovne karike integracije na jugoistoku Evrope i „veznog područja“ između Zapadne i Jugoistočne Evrope, što potvrđuje i interes zemalja van tog područja.³⁸ Takva procena bila je jedan od osnovnih motiva što su neke jugoslovenske republike (Srbija, na primer), posle prvobitnog oklevanja, pristupile radnoj zajednici podunavskih regija.³⁹

Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji – drugi deo

U konvergenciji interesa, sadržanim u različitim koncepcijama buduće Evrope, sada se vide elementi budućih institucionalnih rešenja. Po mišljenju Ole Wevera, „povezivanjem NATO-a, KEBS-a i onoga što je ostalo od Varšavskog

³⁸ Interes (još uvek oprezan) Francuske za to područje, koji potvrđuje i nedavno potpisani preliminarни protokol o izgradnji pruga velike brzine (TGV – *train de grande vitesse*) kroz Srbiju, za koji pokazuje interes i Bugarska, a, u dogledno vreme, verovatno i Turska. U okviru toga trebalo bi posmatrati i interes EZ za završetak „Tauern“ auto-puta (München–Saltzburg–Vilach) i njegovo povezivanje s mrežom jugoslovenskih auto-puteva preko tunela kroz Karavanke i izgradnju auto-puta Nurnberg–Saltzburg–Beč–Budimpešta–Beograd–Bugarska i grčka granica (koji je, verovatno, bio glavni motiv nedavno odobrenog kredita EZ za razvoj saobraćajne infrastrukture kroz Jugoslaviju), kao i obnovu sto godina stare ideje o izgradnji kanala Dunav–Morava–Vardar. Ukoliko bi došlo do realizacije tog projekta (koju su krajem 19. veka inicirali francuski inženjeri), moravsko-varždarski pravac s izlaskom na Solun postao bi najkraća veza Evrope s Bliskim istokom i Sueckim kanalom, a time i azijsko-pacifičkim regionom, s dalekosežnim pozitivnim ekonomskim efektima. Nije teško pretpostaviti da bi takve inicijative stvorile realne perspektive za privredni razvoj Hrvatske, Srbije i Makedonije. U takvom okviru projekti beogradske slobodne ekonomske zone, međunarodne železničke stanice na jugoslovensko-mađarskoj granici i mnogi drugi bili bi, verovatno, potpuno afirmisani, dok bi se jugoslovenski spoljnoekonomski i spoljno-politički interesi našli u središtu pažnje širih evropskih integracionih procesa (naročito tzv. Evrope regija), i kao takvi, verovatno, naišli na realnu finansijsku podršku.

³⁹ Srbija je u maju 1990. pristupila radnoj zajednici podunavskih regija, u kojoj će, maja 1991, prizeti ulogu predsedavajućeg. Imajući u vidu limite koje postavlja geografski položaj Makedonije, moglo bi se očekivati da će i ta jugoslovenska republika u dogledno vreme pokazati interes za takav prilaz srednjoevropskoj saradnji.

ugovora SAD su uspele da očuvaju NATO u životu, Rusi dobijaju sistem kolektivne bezbednosti sa određenim konkretnim sadržajem u savezima, Francuzi integrisanu i delatnu Evropsku zajednicu sa efikasnom istočnom politikom, dok Nemci, svakako, dobijaju Nemačku – i dobar deo Istočne Evrope⁴⁰. Ima, verovatno, mnogo istine u oceni da bi ta rešenja mogla biti stvarni kraj drugog svetskog rata u Zapadnoj Evropi i početak jednog sasvim novog sistema međunarodnih odnosa, koji bi mogao zameniti sistem bipolarizma i hladnog rata. Biće, međutim, veoma teško za kratko vreme, koje stoji na raspolaganju, pronaći rešenja koja bi bila dovoljno efikasna i koja bi mogla međunarodne odnose da učine dovoljno stabilnim i predvidivim kao što je to bio slučaj tokom hladnog rata.

Na putu tom procesu su, pre svega, veoma zaoštreni i potencijalno eksplozivni ekonomski, socijalni i politički problemi u SSSR-u i Srednjoj i Istočnoj Evropi. Iako je malo verovatno da bi neželjeni zaokret u Sovjetskom Savezu mogao značiti povratak na stanje hladnog rata, socijalni i politički zaokreti u tom području imali bi dalekosežne negativne posledice za čitav kontinent. Iako je Zapadna Evropa sada u izvesnoj meri zaštićena od potresa u SSSR-u srednjoevropskim pojasom, njegove posledice bi se nesumnjivo osetile, o čemu svedoči i briga zbog mogućeg višemilionskog talasa izbeglica, koji bi preplavio Zapad. Drugo, ujedinjenjem Nemačke narušena je geopolitička ravnoteža ne samo u kontinentalnim razmerama već i u razmerama zapadnih integracija, zbog čega se u Brislu i Strazburu sada odbija svaka pomisao na bilo kakve dalje promene granica u Evropi (to se naročito često naglašava u vezi sa zbivanjima u Jugoslaviji i SSSR-u i željom zapadnih jugoslovenskih i sovjetskih baltičkih republika za samostalnošću). Iako je malo verovatno da bi se ujedinjena Nemačka mogla vratiti svojim starim ambicijama za teritorijalom ekspanzijom na štetu drugih evropskih zemalja,⁴¹ nelagodnost izaziva njena nespремnost da se suoči sa odgovornostima velike evropske sile, bez čega se teško može postići geopoliti-

⁴⁰ Ole Weber, navedeni rad, pp. 486–487.

⁴¹ Videti: Ranko Petković: *Ujedinjenje Nemačke i Evropa*, Nemačko-jugoslovenski „okrugli sto“ na temu: *Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih* (fotokopirano), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1990.

tička ravnoteža na ključnom području kontinenta.⁴² Konačno, ali ne i na poslednjem mestu, trebalo bi ukazati i na polarizaciju unutar same EZ, gde su sve vidljivije polarizacije između „severa“ i „juga“, odnosno između pojedinih zemalja prema stepenu njihovog tehnološkog i ukupnog privrednog razvoja, koje se donekle mogu protumačiti konceptom „Evrope regija“, ali koje nose i značajne neizvesnosti u pogledu dalje integracije u okvirima EZ. Stav te grupacije da bi produbljavanje integracije (pre svega, u pogledu stvaranja monetarne i političke unije) moralo imati prioritet u odnosu na njeno proširivanje, čak i kada su u pitanju zemlje razvijene privrede i pluralističke demokratije (Austrija i dr.), govori o bojazni da bi je njeno prebrzo širenje moglo pretvoriti u neku vrstu zone slobodne trgovine bez većeg političkog značaja. Ujedinjenjem Nemačke došlo je, prema nekim mišljenjima,⁴³ do smanjenja intenziteta dogovaranja i odlučivanja prema scenariju „Bele knjige“ i usmerilo ih na drugu stranu.

Sada postoji gotovo opšta saglasnost da bi jednačinu nove evropske ravnoteže trebalo da pruži druga faza procesa KEBS-a, koja počiva, u odnosu na prvu fazu (ona se uglavnom bavila sankcionisanjem posleratnog *statusa quo* na kontinentu i odnosa supersila i blokova), na potpuno drugačijim osnovama. *Pre svega*, napuštanjem bipolarizma i slabljenjem uloge blokova nestala je i blokovska dimenzija KEBS-a, a time i njegova bipolarna pregovaračka dinamika. *Drugo*, time nestaje i polarizacije između zahteva sadržanih u prvoj i trećoj „korpi“ Akta iz Helsinkija, jer su u oba domena nastale značajne promene. *Treće*, dosadašnja konfrontacija će se značajno zamenjivati saradnjom. *Četvrto*, druga faza KEBS-a neće biti prvenstveno zaokupljena vojnom problematikom, kao što je to bio slučaj od Helsinkija do Madrida i Beča. *Konačno*, ali ne i na poslednjem mestu, otpali su razlozi koji su

⁴² Profesor Arnulf Baring je na „okruglom stolu“ na temu „Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih“, održanom u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, decembra 1990, opisao takav stav nove Nemačke, konstatujući da je „Nemačka možda politički div ali je, istovremeno i politički patuljak“, nespreman da se suoči sa svojim novostečenim obavezama. Šire o konsekvencama ujedinjenja Nemačke na procese u Evropi videti u: Predrag Simić: *Dug put do jedinstva*, „Narodna armija“, br. 2687/1991, str. 52–54.

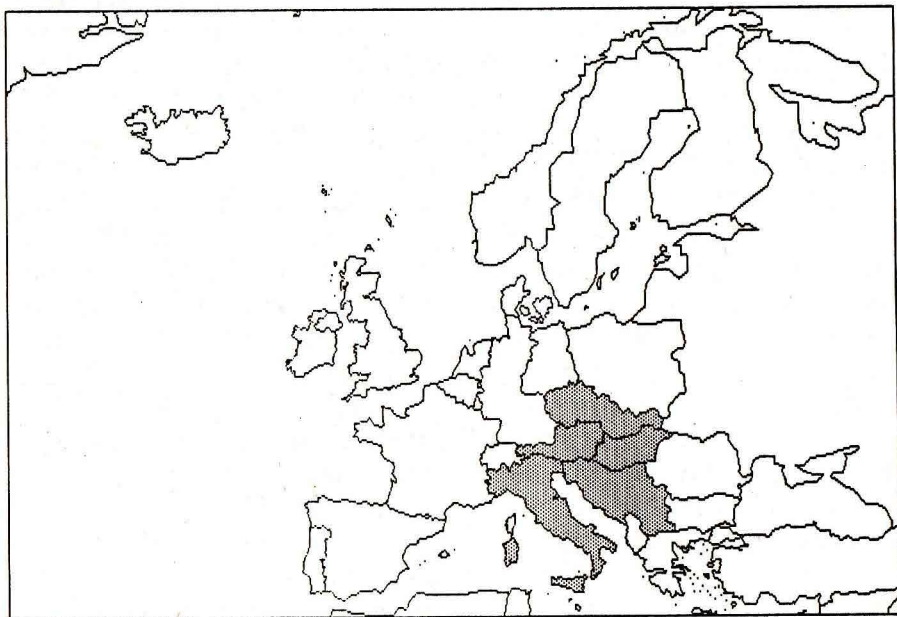
⁴³ Videti: Branislav Alendar: *Ujedinjenje Nemačke i evropska zajednica*, Nemačko-jugoslovenski „okrugli sto“ na temu: *Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih* (fotokopirano), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1990.

sprečavali institucionalizaciju KEBS-a, što sada većina evropskih država smatra poželjnim rešenjem, koje bi moglo postati okosnica institucionalizacije novog sistema međunarodnih odnosa u Evropi. Otuda su sve češći zahtevi da se Akt iz Helsinkija, dokument političkog, tj. pravno neobavezujućeg karaktera, zameni novim sporazumom koji bi imao međunarodno-pravni, tj. obavezujući karakter. To bi, *ipso-facto*, stvorilo i osnovu za nastanak embriona opšteevropskih institucija (uključujući evropske mirovne snage), u kojima bi sudelovali svi akteri evropske politike.

Utišak je da je pariski samit KEBS-a samo delimično ispunio ta očekivanja. Pre svega, nesumnjivo je uspeh što je on uopšte održan, jer se time pokazalo da je proces KEBS-a preživio kraj bipolarizma u Evropi (što je bio njegov prevashodni predmet u dosadašnjem razdoblju) i postao opšteprihvaćeni instrument izgradnje međunarodnih odnosa u Evropi i u novoj etapi. „Pariska povelja“ je formalno okončala hladni rat u Evropi (mnogi izveštači su pariski skup označili i kao „anti-Jalta samit“) i postavila određene elemente budućeg mirovnog poretka, kao što su: inicijativa za redovnim održavanjem godišnjih ministarskih konferencija evropskih zemalja, stvaranje stalnog sekretarijata (njegovo sedište će, verovatno, biti u Pragu), centra za sprečavanje sukoba (sa sedištem u Beču), kancelarije za praćenje nacionalnih izbora, predlog o nastavku bečkih pregovora o daljem ograničavanju konvencionalnog naoružanja, i drugo. Konkretni domet tih rešenja je, međutim, relativno skroman, naročito ako se posmatra u odnosu na aktuelne probleme koji su pred Evropom.

Takođe, KEBS ne može ponuditi ni rešenja za buduću arhitekturu međunarodnih ekonomskih odnosa u Evropi. Otuda se, naporedo s razmišljanjima o sistemu kolektivne bezbednosti i saradnje na kontinentu, traže rešenja koja će odgovarati postojećem stanju u mnogo široj sferi međuevropskih odnosa. Iako su neizvesnosti u tom pogledu mnogo veće, karakteristično je da se i u SAD (analize Ministarstva odbrane) i u EZ (izjave predsednika Komisije EZ, Jacquesa Delora) javljaju ideje o strukturi zasnovanoj na sistemu koncentričnih krugova. U tom okviru, zemlje sadašnje EZ, pre svega privredno i politički vodeće zemlje (Nemačka, Francuska, Italija, Velika Britanija), dobile bi ulogu „centra“. Naredni

krug bi obuhvatao sadašnje zemlje EFTA (koje sa zemljama EZ čine tzv. Evropski ekonomski prostor),⁴⁴ dok bi se u spoljašnjem krugu našle zemlje Srednje Evrope, Kipar i Turska. U takvoj konstelaciji, SSSR bi ostao van evropskih integracionih procesa. Veruje se da bi takav sistem omogućio zemljama različite privredne strukture i nivoa razvijenosti da se neometano razvijaju prema vlastitim mogućnostima uz potpunu međusobnu saradnju. Skeptici, međutim, u tim idejama vide i opasnost od uspostavljanja klasične šeme odnosa „centar – periferija“, kojim bi se za dug period uspostavili odnosi karakteristični za odnose razvijenih i nerazvijenih, odnosno između evropskog „severa“ i „juga“.

Sl. 3. „Pentagona“

JUGOSLAVIJA I SUSEDI

Region Jugoistočne Evrope je u određenoj meri marginalizovan promenama u središtu kontinenta i uspostavljanjem direktnih kanala komunikacije zapadnoevropskih i istočno-

⁴⁴ Između zemalja EZ i EFTA ukinute su 1977. godine carinske barijere u razmeni industrijskih proizvoda i formirana zona slobodne trgovine za industrijske proizvode. Ta zapadnoevropska integracija 1984. godine prerasta u Evropski ekonomski prostor na osnovama Deklaracije iz Luksemburga, koji daje širi okvir saradnji dve grupacije. Videti tekst Deklaracije u časopisu *Evropa danas*, br. 1/1988.

evropskih zemalja i regija. Ipak, u njemu dolazi do intenzivnih promena, i to kako u unutrašnjoj i spoljnoj politici bivših socijalističkih zemalja i Albanije, tako i u politici zapadnih jugoslovenskih suseda. Stoga se često ističe da je Jugoslavija, zapravo, dobila „nove“ susede koji umnogome definišu svoju politiku i spoljnopolitičke interese prema procenama raspleta krize u Jugoslaviji.

Zemlje koje se graniče sa Jugoslavijom, a koje su ranije pripadale Istočnoj Evropi nalaze se u procesu razvoja nove političke konstelacije. Pri tome se Mađarska u radovima analitičara najčešće svrstava u grupu u kojoj su još i Češka i Slovačka Republika i Poljska („lako prilagodljive zemlje“), dok se Bugarska i, naročito, Rumunija za sada svrstavaju u drugu grupu („teško prilagodljive zemlje“). Zajedničko obeležje Mađarske, Rumunije i Bugarske je u 1990. godini bilo „hlađenje“ oduševljenja prvim višestranačkim izborima i sve veća rezignacija zbog privrednih problema i sporog rešavanja starih problema. Međutim, za razliku od Mađarske, u kojoj nove vlasti još uvek imaju veliki manevarski prostor zbog izbornih rezultata i snažne podrške Zapada, u Rumuniji i Bugarskoj nedostatak jasnog diskontinuiteta između starih i novih vlasti stvara mnogobrojne probleme kako na unutrašnjem, tako i na spoljnopolitičkom planu.

Najveća nepoznanica među susedima Jugoslavije je Albanija, koja sve teže odoleva talasu promena koji je zahvatio sve evropske socijalističke zemlje. Mada je veoma nezahvalno procenjivati tokove budućih zbivanja u njoj, moglo bi se reći da je albanskom rukovodstvu, sve do početka 1991, polazilo za rukom da političkim manevrisanjem i manjim ustupcima (stvaranje Demokratske partije, na primer) održi određenu političku ravnotežu. Svakako, pitanje je koliko dugo takva politika može biti uspešna, pa se može očekivati da će i u Albaniji, pre ili kasnije, doći do većih promena.

Unutrašnje promene razlog su temeljnog preispitivanja i promena u spoljnopolitičkoj orijentaciji svih tih zemalja. Kao i u ostalim bivšim socijalističkim zemljama, i istočnim susedima Jugoslavije svojstvena je težnja za distanciranjem od Sovjetskog Saveza i Varšavskog ugovora⁴⁵ i „približavanje“ Zapadnoj Evropi. To se naročito može videti u spoljnoj politici Mađarske

⁴⁵ Videti: Gerard Holden, *isto*.

(koja nailazi na veoma povoljan prijem u SAD, Nemačkoj i drugim zapadnim zemljama) i nešto manje u politici Rumunije i Bugarske. Takođe, u sve tri zemlje zapaža se talas nacionalizma, kojim se popunjava politički „vakuum“ nastao posle pada jednopartijskog monopola, i to kako u novoformiranim, tako i bivšim komunističkim partijama. Taj fenomen je bio naročito izražen u predizbornim kampanjama u sve tri zemlje, što je dovelo i do obnove nekih ranije potisnutih problema među balkanskim zemljama, posebno problema nacionalnih manjina. Među tim problemima naročito su izraženi spor Mađarske i Rumunije oko Transilvanije i položaja mađarske manjine u Rumuniji, zatim, između Rumunije i Sovjetskog Saveza povodom Moldavije, između Bugarske i Turske povodom položaja turske manjine u Bugarskoj, dok su jugoslovensko-albanski odnosi povodom Kosova možda i najsloženiji problem ukupnih odnosa na Balkanu. Pri tome, sve su te zemlje u dilemi između proklamovane „evropske“ orijentacije, koja podrazumeva odustajanje od nacionalističkih i teritorijalnih zahteva prema susedima (pre svega, normi uspostavljenih KEBS-om), i složenosti unutrašnje privredne, socijalne i političke situacije, koja nagoni vladajuće snage da pribegavaju homogenizaciji na nacionalnim osnovama (teško je, na primer, videti drugi kohezioni faktor i vladajućih i opozicionih snaga u Albaniji izuzev problema Kosova).

Stanje u zapadnim susedima Jugoslavije mnogo je stabilnije nego u bivšim socijalističkim zemljama. Zbog svoje ekonomske snage, dinamične spoljne politike i uloge unutar Evropske zajednice posebnu „specifičnu težinu“ ima Italija, za koju bi se moglo reći da je u poslednje vreme u NATO i EZ preuzela posebno „zaduženje“ za Jugoistočnu, pa i čitavu Srednju Evropu. To se naročito ogleda u politici koju Italija vodi na multilateralnom (kroz „Pentagonalu“ radne zajednice „Alpe-Jadran“ i „Srednji i južni Jadran“) i bilateralnom planu. U odnosu prema Jugoslaviji, stiče se utisak da je takva italijanska spoljna politika u određenoj meri „amortizovala“ slabljenje jugoslovenske pozicije prema EZ usled zaoštavanja krize u zemlji. Što se Austrije tiče, moglo bi se reći da se nalazi pred dilemom aktivne „evropske politike“, koju vodi kancelar Vranitzky, i sve veće želje za aktivnijom ulogom u Srednjoj Evropi, što se ogleda i u njenom odnosu prema Jugoslaviji i procesima u pojedinim jugoslovenskim republikama.

JUGOSLAVIJA U „NOVOJ EVROPSKOJ ARHITEKTURI“

Zbivanja u Jugoslaviji izazivaju sve veći negativni publicitet i zabrinutost u svetu. Pri tome su karakteristična dva ugla gledanja. Iz ugla „kraha komunizma“ naročito se ukazuje na zaostajanje Jugoslavije, nekada vodeće reformatorske socijalističke zemlje, u odnosu na procese u Istočnoj Evropi i često se govori o „reformističkom zapadu“ i „konzervativnom istoku“ zemlje, uz zaključak da bi Zapad „morao podržati one jugoslovenske republike koje se kreću u pravcu tržišne privrede i političkog pluralizma i izolovati one republike i političke snage koje pružaju otpor takvom kursu“. Takav pristup je naročito prisutan u određenim krugovima američkog kongresa, ali i u javnosti i političkim krugovima drugih zapadnih zemalja.⁴⁶ Iz drugog ugla, polazeći od geopolitičkih okolnosti koje bi mogao izazvati eventualni raspad Jugoslavije, mnogo se realnije prilazi sadašnjoj Jugoslaviji, uz nastojanje da se pronađu modaliteti kojima bi se omogućila konsolidacija naše zemlje i njeno uključivanje u evropske integracione procese. Takav prilaz naročito zagovaraju američki State Department i Komisija Evropske zajednice, ali i mnogi drugi uticajni politički krugovi na Zapadu (naročito u Italiji). Strah od međunarodnih implikacija jugoslovenske krize i rasta teritorijalnih pretenzija jugoslovenskih suseda razlog je brojnim upozorenjima uticajnih zapadnih krugova Jugoslovenima. U savremenom evropskom kontekstu, u kojem je, ujedinjenjem Nemačke, *de facto* došlo do odstupanja od osnovnog načela sadržanog u „prvoj korpi“ Akta iz Helsinkija o nepovredivosti (koje se često tumači kao nepromenljivost) granica, postoji bojazan da bi eventualni raspad Jugoslavije pokrenuo lančanu reakciju zahteva za promenama evropskih granica, s dalekosežnim posledicama po čitav kontinent, pa se takav neželjeni sled događaja nastoji sprečiti.

Prema mišljenju zapadnoevropskih analitičara Jugoslavije,⁴⁷ ona je sve do početka osamdesetih godina uživala ugled

⁴⁶ Tako je, na primer, uticajni američki senator Robert Dol podneo američkom kongresu na usvajanje amandman koji ima za cilj zaobilazanje STV-a u dodeljivanju američke pomoći Jugoslaviji, kao i odobrenje da se ta pomoć može arbitrarno dodeljivati ili uskraćivati pojedinim jugoslovenskim republikama, zavisno od američke procene ispravnosti politike određene republike.

⁴⁷ Videti: Jens Reuter: *Uloga Jugoslavije u promenjenoj Evropi*, nemačko-jugoslovenski

koji je prevazilazio njen stvarni privredni značaj: „Jugoslovenski model“ je imao ogromnu moć zračenja, naročito za istočnoevropske zemlje, što je poslednji put došlo do potpunog izražaja na početku poljske krize 1980. godine. Trajna ekonomska kriza – visoko zaduženje u inostranstvu, galopirajuća inflacija i opadanje životnog standarda – najpre su pretvorili Jugoslaviju u „dete brige Zapada“: „U Vašingtonu i Brislu je zavladao strah da bi ekonomski slom SFRJ mogao da ima nepregledne političke konsekvence, sve do moguće reintegracije u istočno područje vlasti. Sve mere Zapada za podršku jugoslovenske privrede – refinansiranje dugova u inostranstvu, stavljanje na raspolaganje novih kredita, ugovor o kooperaciji sa EZ – treba da se posmatraju pred tom pozadinom“.⁴⁸ Okončanjem hladnog rata u Evropi i smanjivanjem blokofske konfrontacije u drugoj polovini osamdesetih godina, Jugoslavija je izgubila svoju ključnu ulogu u strateškim razmišljanjima Zapada. U novim okolnostima ona više nije problem globalnog značaja između dve supersile, nego u najboljem slučaju „jedno evropsko pitanje na periferiji kontinenta“: „Bitan je sada bio tempo reformi na istoku“. Ono što je u Poljskoj trajalo devet meseci, trajalo je devet nedelja u NDR, a samo devet dana u današnjoj ČSFR. Jugoslavija je enormno zaostajala za tim procesom demokratskih transformacija. Tu nije bilo nikakvog sveobuhvatnog preokreta, nikakve radikalne promene, koji bi obuhvatili *celu* zemlju. Već samo zbog toga Zapad je razvoju u Poljskoj, NDR ili ČSFR iznenada pridavao značajnije mesto“.⁴⁹

Vodeća zemlja Zapada – SAD – poslednjih godina je pokazala naročiti interes za zbivanja u Jugoslaviji, koji je u našoj javnosti izazvao mnogo kontroverznih reakcija s ozbiljnim unutrašnjopolitičkim implikacijama. Ta zemlja je posle jugoslovenskog sukoba s Informbiroom pružala izrazitu političku i materijalnu podršku teritorijalnom integritetu Jugoslavije, koja je doživela vrhunac početkom pedesetih godina, kada je ona, prema mišljenju Antona Beblera, *de facto* postala deo strukture NATO kroz Balkanski savez i preuzimanje

„okrugli sto“ na temu „Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih“ (fotokopirano), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1990.

⁴⁸ Isto, str. 1.

⁴⁹ Isto, str. 2.

određenih vojnih obaveza u slučaju sukoba Istok – Zapad.⁵⁰ Takva politika prema Jugoslaviji postala je okosnica tzv. američke politike „diferencijacije“, prema kojoj je odnos prema pojedinim socijalističkim zemljama bio uslovljen njihovim odnosom prema SSSR-u i Varšavskom ugovoru. Sredinom sedamdesetih godina SAD, ocenjujući da se sukob sa SSSR-om ne može uspešno okončati trkom u naoružavanju, prihvatile su inicijative SSSR-a u pogledu „detanta“, koje su dovele do Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji. Glavni motiv SSSR-a u to vreme bila je želja da Zapad prihvati posleratne granice u Evropi, što je i postignuto usvajanjem „prve korpe“ Helsinškog akta. Konzervativni politički krugovi u SAD takvu politiku su ocenili kao „kapitulaciju“ SAD pred SSSR-om (postoji čak i mišljenje da američki predsednik Gerald Ford, koji je potpisao Helsinški akt, nije bio ponovo izabran upravo iz tog razloga).⁵¹ U senci „prve korpe“ ostali su, međutim, zaključci „treće korpe“, koja je fokusirala politiku ljudskih prava. Iz sadašnje perspektive, ona se pokazala mnogo subverzivnijom za unutrašnju koheziju Istočnog bloka od „hladnog rata“.

Politika ljudskih prava je, tako, krajem sedamdesetih i tokom osamdesetih godina postala osnovni instrument američke politike prema SSSR-u i Istočnoj Evropi, i sredstvo pritiska koje je uticalo na oblikovanje političke opozicije u tim zemljama. Pri tome, međutim, ne treba gubiti iz vida da SAD i druge zemlje Zapada u tom pogledu nisu više mogle voditi politiku „dvostrukih standarda“, zbog čega je u tom razdoblju prestala podrška i uklonjen niz autoritarnih desničarskih režima u zemljama kao što su Španija, Portugalija, Južna Koreja, Filipini, Čile, Južnoafrička Unija itd. Zbog toga se mora zaključiti da je ta politika, iako korišćena kao instrument pritiska u međunarodnim odnosima, *bitno* doprinela demokratizaciji i drugim progresivnim promenama u savremenom svetu.

Kao vodeća reformatorska socijalistička zemlja, Jugoslavija je, sve do sredine osamdesetih, ostala van delokruga takve

⁵⁰ Videti: Anton Bebler: *The US Strategy and Yugoslavia's Security*, u: Predrag Simić, William Richey and Mirko Stojčević (eds.): *American and Yugoslav Views on the 1990's*, Institute of International politics and Economics, Belgrade, 1990.

⁵¹ Videti: James E. Goodby: *CSCE: The Diplomacy of Europe Whole and Free*, Occasional Papers, The Atlantic Council of the Unites States, Washington, D.C., July 1990, p. 2.

politike, da bi, s razvojem događaja u Istočnoj Evropi, postepeno počela da dolazi pod njen udar, naročito usled krize na Kosovu i sporog rešavanja privrednih i političkih problema, što su naročito potencirali događaji u Istočnoj Evropi. Interes pojedinih članova američkog kongresa za Jugoslaviju javio se upravo u tom kontekstu,⁵² tako da je Kosovo postalo osnovni problem odnosa dve zemlje.⁵³ Na odnos SAD prema Jugoslaviji delovali su i neki drugi činioci. Na primer, postoji pretpostavka da je Jugoslavija bila korišćena i u kontekstu napada protiv zamenika američkog državnog sekretara Lawrencea Eagleburgera, bivšeg ambasadora u Beogradu, koji je poznat po svojoj naklonjenosti prema našoj zemlji. Takođe, u tom pravcu su delovale i političke ambicije pojedinih

⁵² Prema zvaničnim američkim izvorima, prvi takav slučaj bila je reakcija američkog kongresa povodom hapšenja američkog državljanina albanskog porekla Petra Ivezaja u Crnoj Gori, 1986. godine, zbog učešća u antijugoslovenskim demonstracijama u Washingtonu 1981. godine. Iako je Ivezaj bio pušten posle intervencije američkog ambasadora, jedan broj američkih kongresmena je počeo sistematski da se bavi prilikama na Kosovu, povećavajući pritisak SAD na Jugoslaviju, u čemu su se naročito angažovali kongresmeni George Diogardi, William Brumfield, Robert Dol, Tom Lantos, Denis de Conchini i drugi. Vodeću ulogu u „albanskom lobiju“ dobio je kongresmen albanskog porekla George Diogardi, koji nije izabran u 101. sastav američkog kongresa navodno pod uticajem srpskog i jevrejskog lobija, ali je ostao u Washingtonu, gde je otvorio advokatsku kancelariju koja je postala centar „albanskog lobija“. Nasuprot njima, u Konkresu deluje „jugoslovenski lobi“, u kojem naročito značajnu ulogu imaju kongresmeni Helene Delić-Bentli i Jim Moodey, koji su osujetili usvajanje niza antijugoslovenskih rezolucija.

⁵³ Stav američkog kongresa prema tom pitanju jasno se može videti iz sledeće ocene Istraživačke službe Kongresa: „Skorašnja kriza na Kosovu i reakcije SAD na nju imale su negativan odraz na tradicionalno dobre odnose SAD i Jugoslavije. Srpska štampa je napala kongresne amandmane emotivnim jezikom nazivajući ih neprihvatljivim mešanjem u unutrašnje stvari Jugoslavije. Prošlog jula je Živorad Kovačević, ambasador Beograda u SAD, smenjen sa svog položaja, navodno zbog njegovog neuspeha da spreči usvajanje (ovih) amandmana. Ambasador SAD u Jugoslaviji, Warren Zimmerman, nije bio u mogućnosti da se sretne sa srpskim liderom Miloševićem od njegovog dolaska u Beograd u martu mesecu, uprkos tome što su se njegovi odnosi sa saveznicima odvijali normalno. Iako je situacija u pogledu ljudskih prava na Kosovu i drugde u Jugoslaviji bila predmet brige SAD u prošlosti, njen relativni značaj je bio umanjn mnogim drugim činionicima. Najznačajniji među njima bila je činjenica da su SAD videle Jugoslaviju kao simbol razlika u komunističkom svetu. Njena politika ljudskih prava delovala je liberalno u poređenju sa zemaljama Varšavskog pakta, dok je njena spoljna politika bila nesvrstanost. Brze promene prošle godine u Istočnoj Evropi umanjile su značaj ovih činilaca i tako stavile ljudska prava u fokus američko-jugoslovenskih odnosa. Proces demokratizacije u Mađarskoj i Poljskoj brzo je prestigao slične napore u Jugoslaviji. Bojazan da bi SSSR mogao iskoristiti nestabilnost u Jugoslaviji danas izgleda manje verovatnom nego ikada ranije. SAD su zainteresovane za ljudska prava na Kosovu i snažan interes za teritorijalni integritet i stabilnost Jugoslavije. Ovi ciljevi mogu doći u konflikt ukoliko etnički Albanci, otuđeni onim što vide kao srpska nastojanja da ukinu njihovu autonomiju, pojačavaju pritisak za izmenu političkog i teritorijalnog statusa quo u Jugoslaviji, bilo nasilno bilo nenasilno“. Steven J. Woehrel: *Yugoslavia's Kosovo Crisis: Ethnic Conflict Between Albanians and Serbs*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, November 2, 1989, p. CRS-19.

kongresmena, koji su na pitanjima Kosova i Jugoslavije relativno brzo i bezopasno gradili svoju karijeru. Sve je to učinilo da naša zemlja postane redovna tema zasedanja Kongresa.⁵⁴ Svakako, osnovni razlog promenjenog odnosa prema Jugoslaviji valjalo bi tražiti, pre svega, u promenjenim međunarodnim okolnostima i standardima ponašanja (naročito u domenu poštovanja i zaštite ljudskih prava), za kojima je naša zemlja tokom sedamdesetih i osamdesetih godina *bitno* zaostajala.⁵⁵

Dileme američke politike prema sadašnjoj Jugoslaviji sintetički je izrazio američki ambasador Warren Zimmerman sledećim pitanjima: „Može li Jugoslavija pronaći formulu federalizma koji bi zadovoljio republike ili bi, barem, rasporedio ravnomerno relativno nezadovoljstvo? Da li su Jugosloveni spremni da prihvate kratkoročne probleme prelaska ka tržišnoj privredi u cilju dugoročnih koristi koje se, iako značajne, ne mogu odmah osetiti? Može li se na Kosovu – gde se sudaraju etnička i istorijska prava – uspostaviti dijalog i neka vrsta miroljubive koegzistencije? Može li se iskušenje otcepljenja

⁵⁴ Najdalje je u tom pravcu verovatno otišao američki kongresmen Dennis de Conchini, kopredsednik Helsinške komisije američkog kongresa, koji je u svom izlaganju u Senatu SAD, održanom 24. januara 1991, izneo stav da „pored Jugoslavije kao države i svaka jugoslovenska republika treba posebno da prizna obaveze KEBS-a“. Među njima je posebno naveo sledeće: poštovanje ljudskih prava, jednaka prava i samoopredeljenje naroda, teritorijalni integritet i nepovredivost granica, uzdržavanje od upotrebe sile i miroljubivo rešavanje sporova: „Na taj način, ako uopšte i ima za nju neke uloge, mi ne treba da držimo samo jugoslovensku saveznu vladu odgovornom za obaveze KEBS-a, već, takođe, da dobijemo saglasnost svake od sastavnih republika da poštuje i da bude smatrana obaveznim za te obaveze u njihovim međusobnim odnosima“. Prema njegovom mišljenju, „ujedinjena Jugoslavija možda je od manje važnosti za naše nacionalne interese i zapadne bezbednosne interese, pošto više, ne izgleda, da postoji sovjetska pretnja zbog koje je tampon država, kao Jugoslavija, bila potrebna“. De Conchiniev prilaz počiva na sledećim zaključcima: *prvo*, jugoslovenska armija „želi da spase federaciju slamajući republike koje žele nezavisnost, ali armija ne može da donese dugoročno rešenje“, *drugo*, „slabi rezultati Markovićeve partije pokazuje da je stanovništvo izgleda više zainteresovano da se izraze njegovi nacionalni stavovi, nego da se pokušaju izlečiti bolesti jugoslovenske privrede“, *treće*, „nije verovatno da će se rastapanje Jugoslavije u nezavisne države dogoditi lako i miroljubivo – razlog tome je što dve najveće nacionalne grupe, Srbi i Hrvati, žive izmešane u republikama jedni kod drugih i u nekim drugim republikama pored njihovih“, *četvrto*, „čak i Crna Gora bi mogla da iskoristi priliku da pripoji delove susedne Hercegovine i uzme deo kosovske pokrajine, poznate kao Metohija“ i, *peto*, „preko svega toga, Albanci, koji čine veliku većinu stanovništva na Kosovu, ne žele više da ostanu deo Srbije i zato su gotovo potpuno bojkotovali nedavne srpske izvore“. Prema: *Najgrublje mešanje u unutrašnje stvari Jugoslavije, Politika*, 25. januar 1991, str.5.

⁵⁵ Šire o problematici politike ljudskih prava u Jugoslaviji videti u materijalima međunarodne konferencije „*Sličnosti i razlike između univerzalnih i evropskih standarda zaštite ljudskih prava*“, koja je, u organizaciji Saveta Evrope i Instituta za međunarodnu politiku i privredu, održana 10. i 11. decembra 1990. u Beogradu.

otkloniti zajedničkim podsticajima svim Jugoslovenima – od Slovenije do Kosova – da razvijaju Jugoslaviju umesto da je napuštaju? Konačno, može li Jugoslavija, u novim okolnostima uzburkanosti i nade u Istočnoj Evropi, ponovo zauzeti svoje mesto predvodnika na putu ka političkoj demokratiji, ekonomskom liberalizmu i nacionalnoj harmoniji? Govoreći u ime SAD, mi se nadamo da su odgovori na sva ova pitanja potvrdni. Mi imamo razumevanje za teškoće s kojima se Jugoslavija suočava. Kao i u kritičnim trenucima tokom četrdesetih godina ona je ponovo pionir u procesu koji nema presedana u savremenom svetu. Mi, Amerikanci činimo što možemo da pomognemo. Međutim, podsticaj ka demokratiskim promenama mora doći iz same Jugoslavije“. ⁵⁶

Evropska zajednica, koja sve više preuzima ulogu glavnog činioca uobličavanja „nove evropske arhitekture“, na Jugoslaviju gleda prvenstveno iz ugla očuvanja geopolitičke ravnoteže i stabilnosti na kontinentu i mnogo je manje od SAD opterećena ideološkim pristupom (on najčešće dolazi do izražaja na zasedanjima Evropskog parlamenta) i opreznija u stavovima prema zbivanjima u njoj. Stoga se odnos EZ prema Jugoslaviji gradi, pre svega, kroz selektivnu ekonomsku podršku Jugoslaviji i onim projektima koji imaju neposredni značaj za zajednicu ili mogu podstaći privredni razvoj strateški važnih privrednih grana u našoj zemlji. Politički stavovi najčešće se izražavaju stavovima „podrške demokratskim procesima u Jugoslaviji“ ili, u krajnjem, „izražavanjem zabrinutosti“ zbog pojedinih zbivanja u našoj zemlji. Takav odnos Zajednice prema Jugoslaviji jasno se može videti i u Deklaraciji o budućim odnosima između Zajednice i Jugoslavije, potpisanoj na sastanku Saveta za saradnju EZ–Jugoslavija, koji je održan 18. decembra 1990. u Briselu. Tom prilikom je zapisano da Savet: „1. Pozdravlja progres koji je Jugoslavija napravila u pravcu pluralističke parlamentarne demokratije – ističući u vezi toga da su se izbori održali na nivou republika – i u pravcu tržišne ekonomije. Izražava želju da će se ovi ciljevi, uključujući održavanje višepartijskih izbora na nivou cele zemlje, ostvarivati sa odlučnošću u okviru punog poštovanja ljudskih prava i očuvanja jedinstva i teritorijalnog integriteta zemlje; 2. Izražava

⁵⁶ Warren Zimmerman: *American–Yugoslav Bilateral Relations in the Light of Current Changes in East–West Relations*, u: P. Simić, W. Richey and M. Stojčević, isto, p. 158.

poverenje da će nastavak ovog procesa omogućiti stvaranje potrebnih uslova za otvaranje pregovora o sklapanju Sporazuma o asocijaciji između Zajednice i Jugoslavije, i na taj način omogućiti bolju integraciju Jugoslavije unutar evropskih okvira“.⁵⁷

Sudeći prema stavovima i SAD i EZ, može se zaključiti da se njihovi osnovni interesi prema Jugoslaviji mogu formulisati na sledeći način: očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Jugoslavije i njeno uklapanje u novu evropsku geopolitičku i geoekonomsku strukturu putem tržišno usmerenih privrednih reformi, poštovanja i zaštite ljudskih prava i razvoja parlamentarne višepartijske demokratije, koja će je učiniti kompatibilnom sa privrednim, društvenim i političkim sistemima razvijenih zapadnoevropskih zemalja. Pri tome se pruža podrška procesima te vrste u jugoslovenskim republikama, ali samo kao prelaznoj fazi ka promenama na jugoslovenskom nivou, i očekuje da će, posle višepartijskih republičkih izbora, biti održani opštejugoslovenski višepartijski izbori, čime bi i savezni organi dobili izbornu legitimaciju. Ukoliko, međutim, do toga ne bi došlo i ukoliko bi eskalacija krize dovela do dezintegracije zemlje, pogotovu ukoliko bi ona bila praćena nasiljem, najverovatnije bi došlo najpre do izolacije čitavog jugoslovenskog prostora (bilo u formi zaštite od talasa izbeglica i prenošenja sukoba preko jugoslovenskih granica, bilo neposrednim vojnim sredstvima),⁵⁸ a potom i do neke vrste međunarodne arbitraže.

Međutim, ukoliko se na trenutak ostave po strani mogući destruktivni ishodi jugoslovenske krize, valjalo bi se zapitati kakvu bi ulogu mogla imati Jugoslavija u „novoj evropskoj arhitekturi“.

Gledano na duži rok, najnovije promene u evropskom prostoru mogu uticati povoljno na međunarodni položaj Jugoslavije, naravno pod uslovom da ona sama opstane. Naime, novi odnosi u Evropi, razbijanje posleratne blokovske podeljenosti kontinenta, završetak hladnog rata, afirmacija politike „novog mišljenja“ Mihaila Gorbačova i drugo, stvaraju situaciju u kojoj je Jugoslavija manje nego ikada u posleratnom

⁵⁷ Prema: *EZ–Jugoslavija: godišnji sastanak Saveza za saradnju*, *EURO News*, br. 72/1990, str. 2.

⁵⁸ Videti: *Znak za uzbunu na austrijsko-jugoslovenskoj granici (Wiener)*, *Tanjug – crveni bilten*, br. 5/1991.

periodu izložena spoljnim vojnim pritiscima. Promene u zemljama Srednje i Istočne Evrope (Mađarska, Rumunija, Bugarska) takođe bi, u krajnjem, morale uticati pozitivno na međunarodni položaj Jugoslavije, jer se radi, pre svega, o težnji tih zemalja da se uključe u savremene evropske civilizacijske tokove. Približavanje zapadnoevropskim integracijama i ravnopravno učešće u novim evropskim političkim i ekonomskim strukturama nespojivo je s konfliktima i sporovima između zemalja. Osim toga, unutrašnji razvoj, naročito ekonomski, svakako je najvažnije pitanje koje sada stoji pred zemljama Srednje i Istočne Evrope.

Nastala na ruševinama *Mitteleurope*, Jugoslavija je u razdoblju posle prvog svetskog rata bila deo tzv. versajske Evrope i „sanitarnog kordona“, koji su Francuska i Velika Britanija izgradile nasuprot Sovjetskom Savezu i Nemačkoj. Posle kratkotrajnog boravka u istočnoj grupaciji, posleratna Jugoslavija se pedesetih godina smestila u blokovski međuprostor, koristeći dosta spretno ulogu socijalističke zemlje preko koje je Zapad želeo da ponudi primer svim mogućim zemljama – disidentima iz Istočnog bloka (politika „diferencijacije“). Takvu ulogu je dalje povećala politika nesvrstanosti, koja je Jugoslaviji omogućila da se kao član grupe evropskih nesvrstanih i neutralnih zemalja od samog početka aktivno uključi u proces KEBS-a i time obezbedi sebi mesto u svim njenim značajnim aktivnostima. Na žalost, rezultati na spoljnopoličkom planu nisu imali uporište u unutrašnjoj politici i razvoju zemlje, koji je ostao manje-više na klasičnim državno-socijalističkim osnovama, što je i bio razlog da Jugoslavija aktuelnu fazu promena u Evropi dočeka potpuno nespremna, našavši se, u određenom trenutku, na samom začelju promena u istočnoevropskim zemljama.

Otuda su neuspeh prethodnog sistema i naglo pogoršanje krize u zemlji postali razlog što je ideja „Evropa '92“ u određenom trenutku postala više nego poželjan politički cilj kao, u određenoj meri, zamena starim fokusima političke mobilizacije, ali i tačka podela. Objektivno, takav cilj je, na kratak rok, teško ostvariv zbog inkompatibilnosti velikog dela jugoslovenske privrede, socijalne i političke strukture sa sistemom koji se izgrađuje u okvirima EZ, kao i velikim regionalnim razlikama u nivou razvijenosti. Ukoliko se, međutim, taj

cilj shvati kao instrument političke mobilizacije u pravcu zamene paradržavne privrede tržišnom, jednopartijskog sistema – političkim pluralizmom, kolektivizma – individualizmom, partijske države – pravnom državom i slično, on ima potpuno opravdanje i, kao takav, naišao je krajem 1989. i početkom 1990. na pozitivne reakcije u vodećim evropskim integracionim grupacijama.

Međutim, i u toj varijanti ne bi trebalo gubiti iz vida mesto Jugoslavije u Evropi, u prvom redu determinante njenog geopolitičkog i geoekonomskeg položaja na jugoistoku Evrope, koji je predodređuje za ulogu „mosta“ ne samo između Istoka i Zapada već i između Severa i Juga. Iako je austrijski kancelar Vranitzky, govoreći o sličnoj ulozi Austrije u aktuelnim evropskim procesima, prošle godine duhovito napomenuo da „danas niko na mostovima ne živi i da se, pre ili kasnije, mora opredeliti za jednu ili drugu čvrstu obalu“, geopolitičke i geoekonomske implikacije položaja Jugoslavije je teško izbeći, i verovatno bi jedna pragmatična, ali i vizionarska politika mogla, polazeći od tih pretpostavki, lako definisati koordinate položaja Jugoslavije u Evropi. U vezi s tim, veoma poučno iskustvo bio je austrijski prilaz integraciji u Evropsku zajednicu, tj. precizno i sveobuhvatno odmeravanje interesa i mogućnosti te zemlje pre nego što je i zvanično upućen zahtev za prijem u članstvo sredinom 1989. godine.

Pri tome se ne postavlja dilema „Evropa ili nesvrstanost“, budući da jugoslovenske veze s „trećim svetom“ čine politički kapital kojeg se ni po koju cenu ne bi trebalo lišavati. Poučan primer su razmišljanja austrijskih političkih krugova oko kancelara Vranitzkog i ministra Mocka, koji svoju aplikaciju za prijem u EZ podupiru tezom da su tradicionalne veze te zemlje sa istočnoevropskim zemljama neka vrsta „miraza“ koji će Austrija doneti svojim ulaskom u Zajednicu.⁵⁹ Na sličan način se, uostalom, prema svojim tradicionalnim prijateljima van Zajednice odnose i Velika Britanija (zemlje Commonwealtha) i Francuska (zemlje frankofonske Afrike). Akcija jugoslovenske diplomatije povodom krize u Persijskom zalivu, koja je naišla na dobar prijem kod svih involviranih činilaca (Irak, Kuvajt, Saudijska Arabija, Zapad) samo je jedan u

⁵⁹ Takvo mišljenje, prema saznanju autora teksta, preovlađuje među planerima u austrijskom ministarstvu inostranih poslova.

X
X
mnoštvu argumenata u prilog kontinuitetu nekih osnovnih načela jugoslovenske spoljne politike. Ukratko, „evropska orijentacija Jugoslavije“ u sadašnjem trenutku potpuno je kompatibilna s očuvanjem politike nesvrstanosti (Irska je kao neutralna zemlja član EZ, Austrija ocenjuje da njena specifična forma neutralnosti nije prepreka za ulazak u Zajednicu, dok i tradicionalno neutralna Švajcarska sve više razmišlja o približavanju EZ). Ukoliko u doglednoj budućnosti dođe do evolucije EZ ka EPU (Evropska politička unija) i razvoja zajedničke odbrambene politike EZ, ta načela bi mogla doći u konflikt, ali takvo bi se pitanje postavilo i pred mnoge druge zemlje, što navodi na pretpostavku da bi postojao interes za njegovo konstruktivno rešavanje.

0
0
To navodi da su rešenja, pre svega, -u odlučnijem traženju mesta u evropskim integracionim procesima, i to kako na sveevropskom planu (Savet Evrope, EFTA, EZ), tako i u različitim oblicima subregionalne multilateralne saradnje, tj. Evropi regija (Alpe-Jadran, „Pentagonala“, Južni Jadran, Podunavlje, Balkan). Na to upućuju i promene u unutrašnjem uređenju Jugoslavije, naročito porast uloge jugoslovenskih republika u kreiranju njene spoljne politike i njihovi interesi za neposrednijim povezivanjem sa susednim zemljama i regijama. Uprkos kontroverzama koje takve inicijative ponekad otvaraju, takvi procesi su potpuno legitimni u savremenom evropskom kontekstu, ali iziskuju i osmišljen pristup i jedinstvenu politiku i koordinaciju na nivou Jugoslavije, bez čega njihovi efekti ostaju uglavnom lokalnog domašaja, a time i van glavnog toka razvoja „nove evropske arhitekture“. Postojeća politička konstelacija, u kojoj izbornu legitimaciju imaju samo republički organi (čiji je uticaj na spoljnopolitičkom planu neminovno limitiran i podlozan protivurečnim uticajima spoljnih činilaca), a ne i savezni (zbog nespremnosti da se održe opštejugoslovenski izbori), onemogućava aktivnu ulogu Jugoslavije u evropskim procesima i institucionalno rešavanje jugoslovenske krize na liniji savremenih tokova u Evropi i svetu. Kako je savremena jugoslovenska kriza definitivno internacionalizovana, nesposobnost jugoslovenskih političkih faktora da samostalno nađu izlaz neizbežno bi vodila aktiviranju spoljnih faktora u njenom rešavanju, s nesagledivim

posledicama po njen suverenitet i teritorijalni integritet i vitalne interese svih naroda koji u njoj žive.⁶⁰

Izostanak aktivne jugoslovenske politike u tom pravcu (koji podrazumeva konsenzus relevantnih unutrašnjih političkih faktora) realno stvara mogućnost za podelu Jugoslavije na relaciji Srednja Evropa – Balkan (slično geopolitičkoj konfiguraciji pre prvog svetskog rata), uz neizbežne dalekosežne posledice ne samo po nacionalne interese *svih* naroda koji u njoj danas žive nego i po geopolitičku ravnotežu i stabilnost kako u Jugoistočnoj Evropi, tako i u razmerama čitavog kontinenta. Kroz prizmu sagledavanja takvog scenarija i njegovih implikacija trebalo bi posmatrati još uvek snažnu podršku većine relevantnih faktora evropske politike očuvanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta Jugoslavije i reformskim naporima u njoj.

S U M M A R Y

YUGOSLAVIA AND „NEW EUROPEAN ARCHITECTURE“

Current changes in Europe have contributed, undoubtedly, to ending the cold war and the arms race, but they also ended a system of international relations which made possible, in spite of its numerous deficiencies, the longest period of peace and stability in the recent history of Europe. Their speedy development and their asymmetry (integration in the Western Europe and disintegration in the Eastern Europe) opened a number of dilemmas, among which also on the matter of whether Europe really ceases to be bi-polar or are we witnessing only an intermezzo, in which the old division East–West will be replaced by the division to a „centre“ and „periphery“, i.e. between the

⁶⁰ Tako je, na primer, uticajni američki list *The Washington Post*, 27. decembra 1990. godine, objavio uvodnik pod naslovom *Teritorijalne pretenzije jugoslovenskih suseda*, u kojem se ističe: „Jugosloveni, kojima je veoma stalo do ideje revidiranja unutrašnjih granica, trebalo bi da imaju na umu da šest od ukupno sedam njihovih suseda ima prikrivene teritorijalne pretenzije prema njihovoj zemlji. Neke od tih pretenzija, uključujući tu pretenziju Grčke i Bugarske na Makedoniju i Albanije na Kosovu mogle bi da postanu ozbiljne. Zapad tu ima ulogu nemog posmatrača, oklevajući da pruži ruku ili da izgovori koju reč. To nije dovoljno. Jugoslavija je zvanično odbacila sugestije o konsultacijama sa Konferencijom o bezbednosti i sadarnji u Evropi, koje bi bile posvećene sprečavanju krize. KEBS bi trebalo smireno da zatraži od Beograda da još jednom promisli o toj svojoj odluci. Evropljani bi u svakom slučaju trebalo da ukažu Jugoslaviji na to da su spremni da je prihvate u okviru institucija na starom kontinentu, ali da joj istovremeno ne mogu pružiti nikakvu utehu za sve one teškoće koje se u perspektivi naziru. Breme odgovornosti za očuvanje Jugoslavije snose sami Jugosloveni“. Navedeno prema: *Tanjug – crveni bilten*, br. 73/1990, str. 1.

developed and fully integrated West and the underdeveloped and unstable East of the continent.

Coincidence and also interdependence of these changes and the deep economic, social and political crisis in Yugoslavia resulted in a significant change of the geopolitical position of the country in Europe, with direct consequences for its security, interests and possible options of development. Multiple significance of these changes is reflected in the fact that they have serious impact both on the international position and foreign policy of the country (at global, regional and bilateral levels) and on its internal development. This is confirmed particularly by the fact that numerous issues and problems that have been exclusively internal ones became more or less internationalized (Kosovo, Knin, relations between Slovenia, Croatia, and Serbia, the role of the Yugoslav People's Army, etc.) so that Yugoslavia is presently considered one of the potentially most dangerous hotbess of crisis in Europe. On the basis of this evaluation a debate has been opened by the leading factors in international relations in Europe, and by the Yugoslav neighbour countries, not only on the policy towards the country but also on the very future of Yugoslavia and the necessity of preservation of its territorial integrity.

R E S U M E

LA YUGOSLAVIE ET „LA NOUVELLE ARCHITECTURE DE 'EUROPE“

Les changements contemporains en Europe, sans doute, ont donné leur contribution à la fin de la guerre froide et à la course aux armements, mais, en même temps, un système des rapports internationaux qui, malgré des erreurs nombreuses, assuré la période la plus longue de la stabilité et de la paix au cours de l'histoire européenne, a pris fin. Leurs rapidité et réalisation asymétrique (intégration à l'Ouest et désintégration à l'Est du continent) ont ouvert plusieurs dilemmes, entre autres, celui de bipolarité de l'Europe, de perspective de changement de la division Est-Ouest par la division entre le „centre“ et la „périphérie“, c'est à dire entre l'Ouest intégré et compact et l'Est sousdéveloppé et instable.

Coincidence, mais aussi interdépendance de ces changements et des crises politiques, sociales et économiques profondes en Yougoslavie ont influencé d'une façon significative sa position géopolitique en Europe d'après-guerre, avec les conséquences immédiates pour sa sécurité, ses intérêts et ses options possibles du développement futur. Polyvalence de ces changements se reflète sur le fait qu'ils influencent la position internationale et politique internationale pu paye (niveau global, régional et bilatéral), ainsi que le développement interne. Ce fait est confirmé par nombreuses questions, avant exclusivement internes, qui sont internationalisées (Kosovo, Knin, rapports entre la Slovénie, la Croatie et la Serbie, le rôle de l'APY etc) de façon que la Yougoslavie est maintenant estimée comme la région de crise la plus dangeureuse en Europe.

Au fond de cette estimation, on a ouvert le débat non seulement de la politique qui doit être menée envers elle (tant parmi les facteurs dominants des rapports internationaux en Europe, que parmi ses voisins), mais aussi du futur de la Yougoslavie elle-même et de la nécessité de la sauvegarde de son intégrité territoriale.

РЕЗЮМЕ

ЮГОСЛАВИЯ И „НОВАЯ ЕВРОПЕЙСКАЯ АРХИТЕКТУРА“

Современные изменения в Европе несомненно способствовали окончанию холодной войны и гонки вооружений, но одновременно ими закончена и одна система международных отношений, которая, вопреки многочисленным недостаткам, обеспечила наиболее долгий период мира и устойчивости в новейшей европейской истории. Их скорость и асимметричность (интеграция на западе и дезинтеграция на востоке континента) открыли несколько дилемм, среди которых и о том, перестает ли Европа действительно быть биполярной, или речь идет об интермеццо, в котором старое разделение на Восток – Запад заменит разделение между „центром“ и „периферией“ т. е. между развитым и прочно интегрированным западом и неразбитым и неустойчивым востоком континента.

Совпадение, но и взаимная обусловленность этих изменений и глобальные экономические, социальные и политические кризисы в Югославии способствовали значительному изменению ее послевоенного геополитического положения в Европе, имеющего непосредственное влияние на ее безопасность, интересы и будущее развитие. Многозначность этих изменений оглядывается в факте, свидетельствующем о том, что они серьезно влияют, как на международное положение и внешнюю политику страны (глобальный, региональный и двусторонний уровни), так и на ее внутреннее развитие. Указанное особенно подтверждает факт, что многочисленные, раньше исключительно внутривнутриполитические, вопросы более или менее интернализировались (Косово, Книн, отношения между Словенией, Хорватией и Сербией, роль ЮНА и т.д.), так что Югославия считается потенциально одним из наиболее опасных очагов кризиса в Европе. На основании такой оценки открыта прения не только по вопросам политики, которую надо было бы вести по отношению к ней (как среди ведущих факторов международных отношений в Европе, так и между ее соседями), но и по вопросам самого будущего Югославии и необходимости сохранения ее территориальной целостности.